

รายการอ้างอิง

รายการอ้างอิงภาษาไทย

ชจร สุขพานิช, ข้อมูลจากอดีต. กรุงเทพฯ : ศิริมิตรการพิมพ์, 2523.

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ. สารบัญชี่ ส่วนที่ ๒ คือ ราชฎรในจังหวัด ถนน แล ตรอก
สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์กรุงเทพมหานคร เล่มที่ ๒. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัท
สำนักพิมพ์ต้นฉบับ จำกัด, 2541.

ตำรงราชานุกฎภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ตำรงราชานุกฎภาพ, ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาคที่ 25, ตำนานวัดอุสสถานต่าง ๆ ซึ่งพระ
บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง. รวมพิมพ์ติดต่อกันชุด ครั้งแรก, กรุงเทพฯ : กรม
ศิลปากร, 2507.

ฒ. ผู้เฒ่า และสรศัลย์ แห่งสฎา. ล้าคู รุคหลง (ชุดของเก่าที่เรลิม). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ บริษัท พี.
วาทิน พับลิเคชั่น
จำกัด, 2541.

เทพชู ทับทอง, กรุงเทพฯ ในอดีต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขฎาพอใจ.

เทพชู ทับทอง. กรุงเทพฯ สมัยคุณปู่. กรุงเทพฯ : สหมิตรอุตสาหกรรมการพิมพ์, 2519.

เทพชู ทับทอง. กรุงเทพฯ แห่งความหลัง. กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, 2536.

บริษัท เส้นทางธุรกิจ จำกัด. คนจีน 200 ปี ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร. กรุงเทพฯ : ศิริชัยการ
พิมพ์, 2525.

นิจ วิทยุธีระนันท์, สุวัฒนา ธาดานิติ, ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์ และ คณะ, บทย่องานวิจัย ถนน:
วิวัฒนาการในรอบ 200ปี. การสัมมนาทางวิชาการและนิทรรศการการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ
ในรอบ 200 ปี.

แห่งน้อย คักดีศรี, มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2537.

ดุสดี ทิพทัส และมานพ พงศทัต, บ้านในกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

วิจิตร เจริญภักตร์, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก คริสเตียนตอนต้น-สมัยใหม่. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

วุฒิชัย มูลศิลป์. การปรับตัวของไทยและเงินในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัท
เลิฟแอนด์ลิฟเพรส จำกัด, 2540.

ศิลปากร, กรม. ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี. กรุงเทพฯ : บริษัท
หิรัญพัฒน์ จำกัด, 2532.

ศิลปากร, กรม. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้น
ส่วนสามัญ

นิติบุคคล สหประชาพาณิชย์, 2525.

ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ
: สำนักพิมพ์กราฟิการ์ต, 2525.

สง่า กาญจนาคพันธุ์, กรุงเทพฯ เมื่อ 70 ปีก่อน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2520.

สันติ ฉันทวิลาสวงศ์, ความเข้าใจบางประการจากการศึกษาสถาปัตยกรรม ห้องแถว. วิทยานิพนธ์ตาม
หลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2535.

เอนก นาวิกมูล, **ตำนานห้างร้านในสยาม**. กรุงเทพฯ : บริษัทต้นอ้อ แกรมมี่ จำกัด, 2539.

รายการอ้างอิงภาษาอังกฤษ

Antonio, J. **The 1904 Traveller's Guide to Bangkok and Siam**. Bangkok: White Lotus Co. Ltd., 1997.

Buls, Charles. **Siamese Sketches**. Bangkok: White Lotus Co. Ltd., 1994.

Cherry, Gordon Emanuel. **TOWN PLANNING IN BRITAIN SINCE 1900**. The Rise and Fall of the Planning Ideal. Massachusetts : Blackwell Publishers Inc., 1996.

Dobby, Alan. **CONSERVATION AND PLANNING**. London : Hutchinson & Co (Publishers) Limited, 1978.

Frank E. Brown, **ROMAN ARCHITECTURE**. 4th ed., New York : George Braziller, 1971.

Foumereau, Lucien. **Bangkok in 1892**. Bangkok: White Lotus Co. Ltd., 1998.

H.Dickson Mckenna, **A HOUSE IN THE CITY**. New York : Van Nostrand Reinhold, 1971.

Hale, Jonathan. **THE OLD WAY OF SEEING**. New York : Houghton Mifflin Company, 1994.

J.B.Ward-Perkins, **CITIES OF ANCIENT GREECE AND ITALY**. 1st ed., New York : George Braziller, 1974.

Lion, Edgar. **BUILDING RENOVATION AND RECYCLING**. Canada : John Wiley & Sons, Inc., 1982.

Lynch, Kevin. **THE IMAGE OF THE CITY**. U.S.A.: the Massachusetts Institute of Technology, 1960.

Middleton, Robin. **NEOCLASSICAL AND 19th CENTURY ARCHITECTURE**. New York : Harry N. Abrams, Inc., Publishers, 1980.

Peter Murray. **ARCHITECTURE OF THE RAINASSANCE**. New York : Harry N. Abrams, Inc., Publishers, 1980.

ภาคผนวก ก

อนุสรณ์สถาน

ความหมายของอนุสรณ์สถาน

คำว่าอนุสรณ์สถาน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Monuments and Sites หมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในอดีต ซึ่งสภาการอนุสรณ์สถานระหว่างประเทศ (ICOMOS) ได้ให้บัญญัติความหมายไว้ว่า “อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์นั้น มิได้ครอบคลุมเฉพาะแต่งงานก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังหมายถึงสถานที่ตั้งของเมืองหรือชนบท ซึ่งพบหลักฐานของอารยธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษที่นั่นและเป็นหลักฐานของความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญ หรือเป็นหลักฐานเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ความหมายนี้มีได้นำมาใช้กับงานศิลปะที่ยิ่งใหญ่เท่านั้น แต่ยังใช้กับผลงานธรรมดาสามัญที่มีผู้สร้างสรรค์ขึ้นในอดีต และมีความสำคัญทางวัฒนธรรมขึ้นเมื่อกาลเวลาล่วงเลยไปด้วย”

ในประเทศไทย คำว่าโบราณสถานกับสรรพสิ่งที่มีความหมายตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Monuments มาช้านานแล้ว ซึ่งโดยแท้จริง “โบราณสถาน” เป็นเพียงส่วนหนึ่งของ Monuments หรือเป็นโบราณสถาน บางแห่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับมนุษย์ก็ไม่ได้จัดเป็น Monuments เช่น สุสานหอย 75 ล้านปี จังหวัดกระบี่ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคำว่า “โบราณสถาน” ได้ถูกเรียกขานจนเป็นนามที่เข้าใจกันอย่างกว้างขวาง จึงจะใช้คำว่าโบราณสถานนี้ในความหมายที่ครอบคลุมถึงทั้งโบราณสถานและอนุสรณ์สถาน เพื่อสะดวกในการทำความเข้าใจ ส่วนในทางกฎหมาย ได้มีการบัญญัติความหมายไว้ว่า “โบราณสถาน” หมายความว่า “อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี” เรียกว่า โบราณสถาน ซึ่งโดยสรุปก็คือทรัพย์สินที่อยู่กับดิน เคลื่อนย้ายไม่ได้ มีอายุนาน รูปแบบมีคุณค่าและมีเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชาติ เรียกว่า โบราณสถานทั้งสิ้น

■ สิ่งก่อสร้างแบบใดจึงจะถือเป็นอนุสรณ์สถาน

ในทางวิชาการ ขอบเขตของคำว่า “โบราณสถาน” ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Monuments นั้นคืออนุสรณ์สถานหรือสิ่งก่อสร้างเพื่อระลึกถึงอดีต ความหมายกว้างกว่า นิยามทางกฎหมายและความหมายแตกแยกชนิดออกไปหลายประเภท โดยเฉพาะในประเทศไทยเรานั้นมีสิ่งก่อสร้างเป็นจำนวนมากที่ติดอยู่กับดินและเคลื่อนย้ายไม่ได้ เช่น เมืองพระนครศรีอยุธยา สุโขทัย กำแพงเพชร เชียงแสน ลพบุรี นครปฐม สงขลานครศรีธรรมราช นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ มีร่องรอยของคูเมือง กำแพงเมือง และมีเอกสารยืนยันประวัติเรื่องราวสืบทอดกันมายาวนาน มีคูเมือง กำแพงเมือง ป้อมปราการ เห็นเป็นหลักฐานอยู่ชัดเจน ทั้งภายในเมืองยังมีถนน คูน้ำ สะพาน ตลาด ย่านการค้า ย่านพาณิชย์มากมาย เช่น เมืองที่เราเรียกว่า เมืองประวัติศาสตร์ คำว่าเมืองประวัติศาสตร์เหล่านี้ ให้นึกหาความค่อนข้างชัดเจนว่า พื้นดินดังกล่าวให้ความเก่าแก่มาแต่อดีต บางเมืองยาวนานนับพันปี บางเมือง 500 ปี บางเมือง 200 ปี ทั้งมีสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมและเรื่องราวสืบต่อกันมาหลายรูปแบบ เมืองประวัติศาสตร์อย่างนี้ก็ถือเป็นโบราณสถานประเภทหนึ่งที่เราเรียกกันว่า เมืองประวัติศาสตร์ ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Historic Cities

เมืองประวัติศาสตร์บางเมืองประกอบด้วยชุมชนหลายเผ่าพันธุ์ อย่างในกรุงเทพมหานคร บริเวณเขาวราช บริเวณวังบูรพาภิณี บริเวณบางลำพู หรือแพร่งสรรพศาสตร์ ฯลฯ เป็นย่านพาณิชย์โบราณมีสถาปัตยกรรม บ้านเรือนโบราณแบบต่างๆ จำนวนมาก ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับกาลเวลาในอดีต เกี่ยวข้องกับชีวิตและการพัฒนาของสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ ทั้งยังโยงใยถึงเรื่องราวสำคัญของชาติอีกมากมาย ย่านการค้าพาณิชย์โบราณเหล่านี้ ก็เป็นอนุสรณ์สถานหรือที่เรียกว่า ย่านประวัติศาสตร์ (Historical District)

จะเห็นได้ว่า จากนิยามของคำว่า Monuments ที่กล่าวมาแล้ว เราจะพบสิ่งก่อสร้างในขอบเขตพื้นที่ค่อนข้างใหญ่กว่าโบราณสถาน ฉะนั้น นิยามของคำว่า Monuments สั้นๆ นั้น สามารถขยายความออกได้กว้างตั้งแต่หมายความถึง อาคารโดดเด่นไปจนถึงพื้นที่ที่มีขอบเขตกว้างใหญ่ อาจเป็นเมือง เป็นหมู่บ้าน หรือตำบล ตามแต่กรณี

รูปแบบและความหมายของโบราณสถานหาได้จำกัดอยู่แค่สิ่งก่อสร้างไม่ แต่ยังรวมถึงบุคคลสำคัญของชาติที่เราเรียกว่า อนุสาวรีย์หรือรูปเคารพทางประวัติศาสตร์ก็เป็นหนึ่งของอนุสรณ์สถานด้วย นอกจากนี้ยังกินความไปถึงรูปเคารพขนาดใหญ่ เช่น พระพุทธรูปที่สร้างด้วยอิฐ ปูน ศาลเทพารักษ์ เทวาลัย รูปเทพในศาสนา ล้วนแต่เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงเรื่องราวทางศิลปะ ตำนาน และอนุสรณ์สถานหลายรูปแบบก็จัดเป็นอนุสรณ์สถานได้เช่นเดียวกัน เราเรียกการก่อสร้างประเภทนี้ว่า “อนุสาวรีย์แห่งชาติ” หรือ National Political Monuments แสดงให้เห็นว่า อนุสรณ์สถานในความหมายดังกล่าวยังกินความไปถึงแหล่งโบราณคดีกับแหล่งประวัติศาสตร์ซึ่งไม่มีสิ่งก่อสร้างใดๆ ก็อาจเป็นอนุสรณ์สถานตามความหมายนี้ได้ด้วย ฉะนั้น คำว่า “อนุสรณ์สถาน” แม้จะในความหมายทางวิชาการนั้นหาได้หมายถึงสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานแต่อย่างเดียวไม่ หากแต่รวมถึงที่ดิน ซึ่งมีตำนานประวัติเรื่องราวที่เกิดเหตุในอดีตด้วย เช่น ค่ายโพธิ์สามต้น ตำนานเจดีย์สามองค์ ฯลฯ เป็นเรื่องของอนุสรณ์สถานได้ทั้งนั้น

▪ อายุเท่าไรจึงจะถือว่าเป็นของโบราณ

ในดินแดนตะวันออกกลาง เช่น ประเทศอียิปต์ มีอายุทางอารยธรรมอันยาวนานไปไกลถึง 5,000 – 6,000 ปี มีปรางค์และสิ่งก่อสร้างของอารยธรรมโบราณมากมายในประเทศอินเดียและประเทศจีน มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่าประเทศอื่นๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อายุของหลักฐานยาวนานกว่าประเทศพม่า ไทย ลาว เขมร ญวน หรือสหรัฐอเมริกาและออสเตรเลีย อายุอนุสรณ์สถานมีเพียง 200 ปี เพราะเป็นประเทศที่เพิ่งตั้งขึ้นเมื่อ 200 ปีก่อน

ฉะนั้น ประเทศใดจะกำหนดคุณค่าศิลปกรรม อายุอนุสรณ์สถานลงไปตายตัวไม่ได้ อายุจะมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับสภาพพื้นฐานทางประวัติศาสตร์และอารยธรรมของประเทศนั้นๆ แต่ทุกประเทศถือเป็นแนวเดียวกันว่า หากสถานที่นั้นอายุต่ำกว่า 50 ปี จะต้องมีความสำคัญจริงๆ จึงถือว่าเป็นอนุสรณ์สถานของชาติ

▪ ขนาดไหนจึงจะถือว่าเป็นโบราณสถาน

กรมศิลปากรกำหนดมาตรฐานเรื่องราวอย่างไร จึงจะถือว่าเป็นแหล่งประวัติศาสตร์นั้นมีความสำคัญจนต้องประกาศขึ้นทะเบียน เพราะคุณค่าของประวัติศาสตร์มีหลายระดับ เรื่องราวบางอย่างมีความสำคัญต่อจังหวัดท้องถิ่นอย่างสูง แต่เหตุใดกรมศิลปากรไม่ยอมประกาศขึ้นทะเบียน บางอย่างมีข้อความสั้นๆ แต่ได้รับการประเมินไว้อย่างสูงส่ง เช่น จารึกถ้ำเปิดทอง ริมฝั่งแม่น้ำมูล จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น ซึ่งโดยข้อเท็จจริงแล้ว ในการประเมินค่าของเรื่องราวนั้น จำเป็นจะต้องจัดระดับความสำคัญลงให้ชัดเจนว่า พฤติกรรมอะไรเป็นส่วนของท้องถิ่น อะไรเป็นเรื่องราวของชาติโดยรวม

ประเภทของอนุสรณ์สถาน

จากบทความตอนต้นจะเห็นได้ว่า อนุสรณ์สถานมีมากมายหลายรูปแบบ ทั้งอาคาร สถานที่ ทั้งแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์ เฟิงผาหน้าถ้ำ ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่มีสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของคนในอดีตแทบทั้งสิ้น สถานที่บางแห่งได้หายไปจากบันทึก ความทรงจำของคนในปัจจุบัน บางแห่งก็ยังคงนับถือต่อมาจนปัจจุบันนี้ แต่ไม่ว่าอาคารจะมีรูปร่าง โครงสร้างเป็นอย่างไร รูปแบบเป็นแบบไหน อายุมากน้อยเพียงใด การจัดมรดกทางวัฒนธรรมก็จัดประเภทของอนุสรณ์สถานออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ 2 กลุ่ม คือ

1. ซากอารยธรรม (Dead Monuments)

หมายถึง บรรดาสิ่งก่อสร้าง อาคาร สถาปัตยกรรม รูปเคารพ สระน้ำ เขื่อน คันดิน ถนน โบสถ์ วิหาร ปราสาท เทวาลัย ฯลฯ ซึ่งเคยใช้สอยมาแต่ในอดีต แต่ได้ร้างไปเพราะเหตุใดเหตุหนึ่งพร้อมกับสังคม ประเพณี ซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องกับสังคมในปัจจุบัน จนกระทั่งสถานภาพของโบราณสถานนั้นมีลักษณะเป็น ซากหลักฐานทางอารยธรรมในอดีตมากกว่าการเป็นสิ่งที่มีความหมายในปัจจุบัน เช่น คูเมืองร้าง วัดร้าง อาศรม ปราสาท ฯลฯ บางครั้งเรียกอนุสรณ์สถานเช่นนี้ว่า อนุสรณ์สถานที่ตายแล้ว

2. อนุสรณ์สถานที่ยังใช้ประโยชน์ (Living Monuments)

เป็นอนุสรณ์สถานที่ยังคงใช้ประโยชน์ทางการใช้สอยและสืบทอดประเพณีทางศิลปะ การตกแต่งที่ ต้องการความมั่นคงแข็งแรงและสวยงามตามลักษณะของสถาปัตยกรรมนั้นๆ เป็นต้นว่า พระราชวัง พระ อุโบสถ วิหาร และพระเจดีย์ พระพุทธรูป ซึ่งประชาชนยังใช้ประโยชน์เป็นที่สักการะและแสดงความนับถือ หรือป้อมปราการ คลอง บ่อน้ำ สระน้ำ รวมทั้งบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย ย่านตลาดการค้า ฯลฯ เราเรียกอนุสรณ์ สถานที่ยังมีชีวิต เพราะยังมีประโยชน์ใช้สอย เป็นที่เคารพบูชาสืบทอดมาจนกระทั่งบัดนี้

อนุสรณ์สถานทั้งสองประเภทนี้ จะมีสถานที่แตกต่างกันตรงที่ อนุสรณ์สถานที่ตายแล้วนั้นให้คุณค่า ในแง่ประโยชน์ทางวิชาการและเสริมสร้างบรรยากาศทางประวัติศาสตร์ เป็นหลักฐานสำคัญในทางวิชาการที่ สะท้อนให้เห็นช่วงฝีมือและตัวตนของสังคมแต่ละยุคสมัยในอดีตที่ได้จับบทบาททางการใช้สอยแล้วอย่างสิ้นเชิงท่ามกลางรื้อรอยที่บอบช้ำเพราะกาลเวลาและเพราะอนุสรณ์สถานนั้นต้องฝ่ากระแสลมและฝนของอดีต มายาวนาน

ส่วนอนุสรณ์สถานที่ยังใช้ประโยชน์ทางการใช้สอยนั้น แม้ว่าจะได้ผ่านเวลายาวนานแบบโบราณ สถานที่ตายแล้ว แต่มนุษย์ในอดีตแต่ละยุคสมัยได้ทำนุบำรุงรักษาสืบทอดมาไม่ขาดสาย จึงยังคงทำหน้าที่ทั้ง ทางคุณค่าด้านวิชาการ ความงาม และประโยชน์ใช้สอย สถานภาพของอนุสรณ์สถานดังกล่าวนี้ ทำหน้าที่ทั้ง ทางวิชาการในแง่เอกสารและประเพณีวัฒนธรรมต่อเนื่องกันมาเป็นลูกโซ่ เพราะฉะนั้น บทบาทของอนุสรณ์ สถานที่ดังกล่าว เป็นพยานที่ชี้ให้เห็นการเอาใจใส่ในการบำรุงรักษาของสังคมปัจจุบันด้วย

ประเทศอังกฤษให้คำจำกัดความของอนุสรณ์สถาน (Monument) ว่า หมายถึงสิ่งก่อสร้างของมนุษย์ ตั้งแต่สมัยแรกเริ่มจนกระทั่งปี ค.ศ. 1850 ในทะเบียนจำแนกประเภทโบราณสถานไว้ ดังนี้

1. อนุสรณ์สถาน (Ancient Monument)
2. อาคารทางประวัติศาสตร์ (Historic Buildings)
3. งานช่างฝีมือโบราณ (Old Craftmanship)

ในสหรัฐอเมริกาแม้จะมีประวัติศาสตร์ไม่ยาวนานเหมือนประเทศอื่น แต่ระบบการบริหารและ จัดการทางศิลปวัฒนธรรมของประเทศนี้กระชับชัดเจน มีสถาบันการสอน การฝึกอบรมมากกว่าประเทศ ในทวีปยุโรป

สำนักงานอุทยานแห่งชาติ กระทรวงมหาดไทยสหรัฐอเมริกาได้จำแนกคำว่า Monuments ออกไป เป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

1. อนุสาวรีย์แห่งชาติ (National Historical Statues)

ศิลปกรรม ในกลุ่มนี้ประกอบด้วยรูปปั้นบุคคลต่างๆ ที่สร้างขึ้นโดยประชาชนหรือรัฐบาล เพื่อรำลึก ถึงคุณความดีของบุคคลสำคัญของชาติ รวมทั้งรูปเคารพขนาดใหญ่ ศาลเจ้าของชาวจีน หรือรูปเคารพใน ศาสนาคริสต์ ฯลฯ ที่ต้องการอนุรักษ์ไว้เพื่อรักษาแบบอย่างประเพณีของชนกลุ่มน้อย ตลอดจนรักษาประเพณี และถือแบบอันดีงามของประชาชน

2. อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ (National Historical Building Architecture)

หมายถึงอาคารสิ่งก่อสร้างที่แสดงให้เห็นคุณค่าทางความงาม ความก้าวหน้าด้านวิศวกรรมการก่อสร้าง และเทคโนโลยีต่างๆ เป็นอาคารที่เลือกสรรค่านานชั้นเยี่ยมของสถาปนิกสำคัญของประเทศ เช่นที่ทำการ ไปรษณีย์ ที่ทำการรัฐสภา ทำเนียบประธานาธิบดี

3. อาคารอนุสรณ์สถานสัญลักษณ์ของเมือง (National Historical Landmarks)

อนุสรณ์ดังกล่าวนี้หมายถึงสถานที่ อาคารสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของเมือง ของหมู่บ้าน หรือย่านที่อยู่อาศัย ซึ่งมีลักษณะโดดเด่นมีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมหรือวิศวกรรม อาจเป็นอาคาร สะพาน ท่าเรือ สำนักงาน สถานีขนส่ง ฯลฯ ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และด้านวิจิตรศิลป์

4. ย่านประวัติศาสตร์และหมู่บ้านที่อยู่อาศัย (National Historical Districts of National Village)

ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งอยู่เป็นกลุ่มอาคาร มีอาคารที่แสดงหรือเคยเป็นตัวแทนแสดงให้เห็นแบบอย่างของผังเมือง การจัดหมู่บ้าน ตลอดจนสถานีการค้า และศูนย์การพาณิชย์ในประวัติศาสตร์ด้านใดด้านหนึ่ง ถ้าเปรียบเทียบกับของไทยก็จะได้แก่ ย่านเยาวราช ย่านบางลำพู ย่านสำเพ็ง ย่านประตูน้ำ หรือท่าช้าง ท่าพระจันทร์ เป็นต้น

5. อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historical Parks)

หมายถึง พื้นที่ของเมืองส่วนใดส่วนหนึ่ง ซึ่งเคยมีความสำคัญไม่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน หรือพื้นที่ซึ่งเคยเป็นสมรภูมิในการต่อสู้ หรือมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในพื้นที่นั้น

6. นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ (National Historical Cities)

ได้แก่ เมืองซึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนาน ยังคงรักษาทางสถาปัตยกรรม สถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์ มีย่านพาณิชย์และวิถีชีวิตของคนสืบต่อกันทางด้านประเพณี วัฒนธรรม

7. ซากอารยธรรมและแหล่งโบราณคดี

ความเสื่อมของอนุสรณ์สถาน

ตัวการทำลายทรัพย์สินเหล่านี้มีหลายประเภท เช่น กาลเวลาที่ยาวนาน มีโบราณสถานหลายแห่งได้ผ่านกระแสลมพายุ แสงแดด สายฝน ละอองน้ำทะเลที่กระหน่ำใส่วันแล้ววันเล่า ปีแล้วปีเล่า ผิวน้ำที่ละเอียดของสถาปัตยกรรม ประติมากรรม ที่ตั้งตามถูกกัดกร่อนจนผุ น้ำจากพื้นดินก็ทำลายให้วัสดุก่อสร้างค่อยๆ อ่อนตัวลง ไม่เพียงแค่นั้น สงครามและการทำลายของมนุษย์ในวันต่อมาที่ค่านิยมเปลี่ยนแปลงไปจนขาดศรัทธาในรูปแบบของสถาปัตยกรรมรุ่นเก่า ทำให้โบราณสถานหลายแห่งถูกรื้อทำลายโดยปราศจากการระมัดระวัง เพราะเหตุนี้ โบราณสถานในโลกเป็นจำนวนมากได้ถึงแก่การดับไป เพราะน้ำมือมนุษย์ที่ขาดความรู้ความเข้าใจในคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ

ได้มีการประชุมขององค์การระหว่างประเทศหลายครั้ง ในการหาเหตุแห่งความเสื่อมของโบราณสถาน ในพื้นที่และสภาพอากาศที่แตกต่างกัน เพื่อกำหนดเป็นแนวทางให้แต่ละประเทศนำไปพิจารณาหาทางแก้ไขปรับปรุง ป้องกันสถานะของโบราณสถานไว้ก่อนที่จะพังทลายลง แม้ว่าสภาพของดินฟ้าอากาศและโครงสร้างของอาคารสถานที่แต่ละแห่งไม่เหมือนกัน สถาปัตยกรรมและวิวัฒนาการการก่อสร้างอาคารที่สร้างด้วยหินเป็นวัสดุ คงทนแข็งแรง ปลอดภัยกว่าสถาปัตยกรรมที่สร้างด้วยอิฐและไม้ หรือวัสดุประเภทฟุ่มเฟือยอื่นๆ ประเทศที่มีดินฟ้าอากาศแห้งแล้งย่อมได้เปรียบกว่าประเทศที่มีฝนตกชุก หรือประเทศที่มีสถานะทางสังคมและการเมืองแข็งแกร่งย่อมได้เปรียบกว่าประเทศที่มีแต่ภัยสงคราม แต่ไม่ว่าประเทศนั้นจะตั้งอยู่ที่ใดในโลก ความเสื่อมของโบราณสถานย่อมเกิดจากเหตุในหลายประการ เช่น ภัยจากธรรมชาติ อาจจำแนกออกได้ เช่น

1. วัสดุที่นำมาใช้ในการก่อสร้าง

ตามปกติอินทรีย์วัตถุมักจะมีน้ำหนักน้อยกว่าอนินทรีย์วัตถุ วัสดุบางอย่างอยู่ในสภาพที่คงทนมาก บางอย่างมีน้ำหนักน้อย หินทั่วไปและหินเหล็กไฟอยู่ได้ทนมาก แต่สิ่งแวดล้อมทำให้หินเหล่านั้นมีคราบเกาะ อันเป็นเหตุให้รูปร่างลักษณะของหินเปลี่ยนแปลงได้ เช่น เอาหินเหล็กไฟไปจุ่มในน้ำและทิ้งไว้ในหนอง คราบที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน อากาศและดินมีความกระทบกระเทือนต่ออาคารที่สร้างด้วยอิฐเผา การทำอาคารเหล่านี้พังทลายลงมานั้น เป็นเพราะความชื้นจากอากาศและดินก็มี แต่มนุษย์เป็นผู้ทำลายก็มี รื้อเอาอิฐเก่าจากโบราณสถานไปใช้ที่อื่น หรือเมื่อปล้นอาคารบ้านเรือนแล้วเอาไฟเผาทำลายเสียก็มี

ความร้อน ฝน และลม จะทำลายอาคารที่ก่อสร้างด้วยอิฐถือปูน และจะลงเส้นแ่งสันของภาพจำหลักหรือภาพรูปปั้นที่ประดับประดับอาคาร การทำลายของธรรมชาติตามที่กล่าวมานี้ ไม่ร้ายแรงเท่ากับการทำลายของคน บรรดาสิ่งที่ทำด้วยโลหะ เครื่องทองอยู่คงทนกว่าเครื่องโลหะอื่นๆ เครื่องเงินโดยทั่วไป มักจะรักษารูปทรงและความเหนียวเอาไว้ได้แต่จะมีสนิมกัดกินสึกลงไป วัตถุที่ทำด้วยสำริดนั้นจะทนอยู่เพียงไรก็แล้วแต่ลักษณะของดินที่ฝังอยู่ คุณสมบัติของโลหะที่ผสมด้วยสำริดจะคงทนอยู่ได้นาน ดินที่เป็นกรดอาจทำลายของที่ทำด้วยสำริดได้ ลวดลายก็จะลบเลือนไป บางชิ้นผุกร่อนเป็นผงสีเขียว ส่วนวัตถุที่ทำด้วยเหล็กมักจะผุกร่อนจนจำรูปเดิมไม่ได้ เศษเครื่องปั้นดินเผาตามปกติอยู่ได้คงทนมาก มีเศษเครื่องปั้นดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์บางชิ้นที่กร่อนและร่วน ทั้งนี้เพราะเผาไม่ได้ที่และพรุนเป็นรู แต่เมื่อมาฝังให้แห้งแล้ว เศษเครื่องปั้นดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ดังกล่าวก็จะกลับมีเนื้อแข็งขึ้น กระดูกคนที่เผาแล้วอยู่ได้นานกว่ากระดูกคนที่ฝัง เนื้อที่สูญหายได้เร็วมาก แต่หนังและฟันหรือผมคงทนได้นานกว่า

ประเทศไทยเราเคยพบเรือโบราณอยู่ในโคลนกันแม่น้ำ เสาหรือรอด หักฝังอยู่ในดินบางส่วน เช่น ดินทราย แม้จะผุพังไปหมดก็ยังมีร่องรอยให้เห็นได้ โดยพิจารณาจากลักษณะของดินซึ่งมีสีคล้ำกว่าบริเวณอื่น รอยคล้ำเหล่านี้จะช่วยให้เราทราบว่าผนังโบราณสถานเป็นอย่างไร

2. สภาพของดิน

ดินในบริเวณที่มีข้อมูลทางโบราณคดีฝังอยู่เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยรักษาข้อมูลอย่างหนึ่ง แต่ในทางตรงกันข้าม หากดินเป็นกรดก็จะทำลายของนั้นๆ แม้แต่เหล็ก สำริดและกระดูกก็จะทนต่ออำนาจของกรดไม่ได้ ดินทรายจะช่วยรักษาดีกว่าดินเหนียว ซากรอด เสา ฯลฯ มักจะทนอยู่ในลักษณะที่เห็นรอยค่อนข้างน้ำตาลหรือค่อนข้างดำ โครงกระดูกคนบางโครงก็คงอยู่เป็นสีดำ เห็นรูปลักษณะอย่างชัดเจนจนอาจทราบโครงสร้างของร่างกายได้ ที่สตารูเนีย ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศโปแลนด์ พบซากแรมมีขนปุกปูยหนึ่งตัวรอบๆ แรมตัวนี้มีผลไม้และใบไม้อยู่ด้วย ซากเหล่านี้อยู่ในชั้นดินที่มีเกลือและน้ำมัน ในประเทศอิตาลีสมัยที่โรมันยังครอบครองอยู่ เมื่อ พ.ศ. 622 ภูเขาไฟวิสุเวียสเกิดพ่นดินเหนียวและลาวากับถ่านมาทับถมเมืองปอมเปอีและเมืองเฮอคิวเลเนียจนฝังคนและสัตว์จำนวนมากจมลงไป เมื่อมีการค้นพบเมืองทั้งสองปรากฏว่า ดินเหนียวและลาวามีส่วนรักษาสภาพหลักฐานทางโบราณคดีด้วย

3. สภาพของบรรยากาศ

ดินฟ้าอากาศเป็นส่วนสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้หลักฐานข้อมูลต่างๆ อยู่ได้นานหรือไม่ และสภาพดินฟ้าอากาศอย่างหนึ่ง อาจมีประโยชน์สำหรับวัตถุบางประเภท แต่เป็นอันตรายสำหรับวัตถุประเภทอื่น คือ

3.1 บริเวณที่มีอากาศแห้งแล้ง เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกาภาคตะวันตกเฉียงใต้และแถบอาฟริกา กลาง ได้แก่ ประเทศอียิปต์ เป็นต้น โบราณวัตถุและโบราณสถานมักจะมีน้ำหนักได้ดี แม้ว่าจะมีอายุนับเป็นพันเป็นหมื่นปีก็ตาม โบราณวัตถุและโบราณสถานก็ยังคงอยู่ในสภาพที่ดี ในประเทศอียิปต์ได้มีผู้ค้นพบเอกสารที่เขียนบนกระดาษ ซึ่งทำจากต้นปาปิรัสหลายชิ้น เอกสารนี้มีอายุมากกว่า 2,000 ปี แต่ก็ยังคงอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างดี นอกจากจะพบเอกสารแล้วยังได้พบผ้าสักหลาด พรหมที่ทำด้วยผ้าที่มีลวดลายฟางข้าว และ

พบศพที่ยังไม่เน่าเปื่อย เพราะนอกจากจะรู้วิธีทำมัมมี่แล้ว อากาศที่แห้งแล้งก็ยังช่วยให้สิ่งเหล่านี้มีความคงทนได้ดีเป็นพิเศษ เพียงแต่ขารุดไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้นและนอกจากนั้น ในการขุดค้นที่ฟาติมในทวีปอาฟริกาเหนือ ก็ได้พบเครื่องจักสาน เคียวด้ามไม้ สิ่งของเครื่องใช้อย่างอื่นตลอดจนเมล็ดข้าวสาลี สิ่งของเหล่านี้มีอายุหลายพันปี แต่ก็ยังคงอยู่ในสภาพที่ไม่ผุเปื่อยไป

3.2 บริเวณที่มีอากาศอบอุ่นและอากาศชื้น ซึ่งได้แก่บริเวณทวีปยุโรป ภาวะอากาศเช่นนี้ถือว่าเป็นศัตรูต่อความคงทนของโบราณสถานได้ง่าย แต่ในกรณีพิเศษโบราณวัตถุบางชนิดก็อาจจะมีอายุคงทนอยู่ในสภาพเดิมได้อย่างน่าประหลาด เช่น เสาของหมู่บ้านในทะเลสาบในประเทศสวีเดนแลนด์ ที่เรียกว่า Pile Dwelling ซึ่งมีอายุหลายพันปีมาแล้ว แต่เสาของบ้านเหล่านี้ก็ยังคงทนอยู่ได้ นอกจากนี้ในประเทศฝรั่งเศส ประเทศอิตาลี เป็นต้น ก็ยังได้พบวัตถุต่างๆ ที่ทำด้วยไม้ซึ่งเป็นสิ่งของของสมัยหินกลาง เช่น กระบอง แห ด้ามเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เครื่องจักสาน เครื่องทอผ้า เป็นต้น สิ่งของเหล่านี้แม้ว่าจะขารุดไปบ้างแต่ก็ยังคงพอที่จะทราบลักษณะของสิ่งเหล่านั้นได้ว่า เป็นอะไร

3.3 บริเวณที่มีอากาศหนาวและหนาวจัด ได้แก่แถบขั้วโลกเหนือและใต้ ประเทศรัสเซียตอนเหนือสุด ไซบีเรีย แคนาดาภาคเหนือ และประเทศเดนมาร์กภาคเหนือ ได้แก่ หมู่เกาะกรีนแลนด์ตอนที่มีน้ำแข็งทั้งปี เป็นต้น ในบริเวณเช่นที่ว่านี้สภาพดินฟ้าอากาศ จะช่วยรักษาโบราณวัตถุให้คงอยู่ได้ทนทาน เป็นต้นว่าได้มีผู้ขุดพบซากของคนและสัตว์ที่จมอยู่ในน้ำแข็ง ซากศพเหล่านี้จะอยู่ในลักษณะที่ดีที่สุดเหมือนกับแช่อยู่ในตู้เย็นขนาดใหญ่ ในประเทศเดนมาร์ก ได้มีผู้พบซากศพของคนซึ่งได้ตายมาแล้วอย่างน้อย 2,000 ปี ซากศพนั้นก็ยังคงอยู่ในสภาพเดิม เพียงแต่ชุบผอมไปเท่านั้น ส่วนผม ขนตามลำตัว เล็บมือ เล็บเท้า ตลอดจนเสื้อผ้าที่ใส่อยู่กับศพนั้นยังคงอยู่ในสภาพที่ดีไม่เน่าเปื่อยไป ที่ในไซบีเรียภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ได้พบข้างแมมมอธเป็นจำนวนหลายตัว จมอยู่ในน้ำแข็งยังไม่เน่าเปื่อย ข้างแมมมอธเป็นสัตว์ที่มีชีวิตอยู่ในยุคหินสมัยเก่า ซึ่งมีอายุเป็นหมื่นๆ ปีมาแล้ว

3.4 บริเวณที่มีอากาศร้อนและชุ่มชื้น ในบริเวณเช่นนี้ ได้แก่ บริเวณแถบเส้นศูนย์สูตร คือ แถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งประเทศด้วย ในภูมิภาคเช่นนี้ จะมีอากาศเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล คือ มีทั้งอากาศร้อน มีฝน ความชื้น ซึ่งสิ่งต่างๆ นี้ เป็นส่วนช่วยให้โบราณวัตถุ โบราณสถานผุเปื่อยหรือทรุดโทรมไปได้เร็ว ความร้อนหนาวของอากาศมีส่วนช่วยทำให้โบราณวัตถุ โบราณสถาน โดยเฉพาะที่ทำด้วยศิลา แดกสลายหักพังไปได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพราะความร้อนทำให้หินขยายตัวออก พออากาศเย็นลงความร้อนที่อยู่ในไม่หรือหินระเหยตัวออกไปไม่ทันก็ทำให้หินนั้นแตกแยกออก เป็นเหตุ ให้โบราณวัตถุ โบราณสถาน แดกสลายลง ฝนและพายุก็มีส่วนช่วยให้โบราณวัตถุ โบราณสถานแตกสลายไปได้เหมือนกัน ในขณะที่เดียวกันเมื่อเราจะเห็นหรือได้ยินข่าวว่า ได้มีผู้พบโบราณวัตถุซึ่งไพล่มาจากผิวดินเมื่อถูกฝนชะหรือโบราณสถาน เช่น เจดีย์หรือโบสถ์พังลงมาในขณะที่มีพายุฝน และนอกจากนั้นฝนเองก็ยิ่งทำให้ลวดลายที่แกะสลักอยู่บนไม้หรือหินค่อยๆ เลือนไป ดินไม้ที่ขึ้นอยู่บนโบราณสถานในที่ต่างๆ นั้น ก็จะทำให้โบราณสถานแตกสลายลงหรือเป็นเหตุให้โบราณสถานเหล่านั้นพังลงมา ฉะนั้นจึงต้องถนอมดินไม้ที่ขึ้นอยู่ตามโบราณสถานให้หมด อย่าให้เจริญเติบโตงอกงามต่อไป ตามโบราณสถานบางแห่งรากของต้นไม้จะซอนเข้าไปในตัวโบราณสถาน ทำให้โบราณสถานเหล่านั้นแตกแยกออกและพังลงมาในที่สุด แต่ในบางแห่งต้นไม้และรากไม้ก็มีส่วนช่วยทำให้โบราณสถานคงอยู่โดยค้ำจุนหรือคลุมโบราณสถานเหล่านั้นมิให้พังทลายลง

แต่อย่างไรก็ตามโบราณสถานและโบราณวัตถุของแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักจะมีอายุไม่ทนทานเหมือนแถบที่มีอากาศแห้งแล้งหรืออบอุ่น ทั้งนี้ เพราะสภาพของดินฟ้าอากาศเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้ลวดลายโบราณวัตถุโบราณสถานให้สูญสลายไปได้ รวดเร็วกว่าเวลาอันควร

4. การกระทำของคน

คนในอดีตได้ทิ้งร่องรอยหลักฐานต่างๆ ของตนเองไว้เป็นยุคเป็นสมัย แต่คนที่สืบทอดมาเป็นผู้ทำลายหลักฐานดั้งเดิมแล้วทิ้งหลักฐานรุ่นใหม่เอาไว้ เป็นยุคเป็นสมัยสืบทอดกันมา คนจึงเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้รักษาที่สำคัญที่สุดและเป็นผู้ทำลายที่ร้ายแรงที่สุดด้วย การกระทำของคนอาจแบ่งออกได้ดังนี้

4.1 การทำลายด้วยความตั้งใจ การทำลายโบราณสถานโบราณวัตถุ อันเป็นหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ โดยความตั้งใจของมนุษย์นั้น ได้มีมานานแล้วตั้งแต่ครั้งโบราณ ไม่ใช่เพิ่งจะมีขึ้น แต่การทำลายหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของคนในสมัยโบราณนั้น ส่วนใหญ่ได้แก่การขุดค้นหาสมบัติที่มีผู้ฝังไว้ใต้พื้นดิน

4.2 การทำลายโดยไม่ตั้งใจ โบราณวัตถุโบราณสถานเป็นอันมากต้องถูกทำลายไปโดยการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนบางคน ซึ่งการกระทำดังนี้ถ้าได้รับการชี้แจงในทางที่ถูกที่ควรแล้ว ก็จะเป็นช่วยสงวนรักษาโบราณวัตถุโบราณสถานไว้ได้เป็นอันมาก

4.3 การลักลอบซื้อขายศิลปกรรมระหว่างประเทศ

5. การกระทำของสัตว์

โบราณวัตถุและโบราณสถานเป็นจำนวนมากที่ต้องสูญสลายเสียหายหรือผุพังไปเพราะการกระทำของสัตว์ ซึ่งมีทั้งสัตว์เล็กและสัตว์ใหญ่ เช่น ปลวก แมลงมู ตัวตุ่น พังพอน เป็นต้น ปลวกจะกัดกินโบราณวัตถุและโบราณสถานต่างๆ ที่ทำด้วยไม้ กระจาด ฝา ให้ผู้กร่อนสึกหรือไป อันตรายจากปลวกนี้ได้ทำให้สิ่งของต่างๆ เสียหายมาแล้วเป็นจำนวนมาก แต่ในปัจจุบันนี้การกำจัดปลวกเป็นไปอย่างได้ผล จึงทำให้อันตรายด้วยเหตุนี้ลดน้อยลง แต่อย่างไรก็ตามผู้ที่ทำหน้าที่ในการดูแลโบราณวัตถุ โบราณสถาน ควรจะได้เอาใจใส่ดูแลอยู่เสมอ อย่าให้มีปลวกเกิดขึ้นได้เพราะจะทำอันตรายต่อสิ่งต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว แมลงมู เป็นแมลงชนิดหนึ่งที่ชอบเจาะไม้ให้เป็นรูเพื่อเข้าไปอยู่อาศัย ฉะนั้นโบราณวัตถุ โบราณสถานที่ทำด้วยไม้ จึงควรจะมีหมันตรวจตราดูแลอย่าให้แมลงชนิดนี้เจาะได้ ในบางครั้งมันจะเจาะในบริเวณที่น้ำไหลเข้าไปได้และเมื่อเป็นเช่นนี้จะเข้าไปยังอยู่ในรูนั้นนานๆ เข้าไม้เนื้อก็จะผุกร่อนและหักสลายไป

การจัดการอนุรักษ์สถานและทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์

วิชาการว่าด้วยการจัดการทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ เป็นวิชาการใหม่ที่เพิ่งได้รับการพิจารณาในระยะ 20 ปีเศษมานี้เอง ทั้งนี้ด้วยเหตุที่องค์การ UNESCO เห็นว่าประเทศที่กำลังพัฒนาเป็นจะนวนมากซึ่งร่ำรวยด้วยทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ แต่ขาดการเอาใจใส่ดูแลจากรัฐบาลหรือรัฐบาลประเทศที่กำลังพัฒนามุ่งแต่การค้าเน้นการทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ทั้งๆ ที่ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของประเทศนั้นสมควรได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาให้เกิดประโยชน์ ไม่เฉพาะแต่เพื่อการศึกษาและสังคมเท่านั้น แต่เป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และเป็นการกระจายรายได้ไปสู่ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ อย่างสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งด้วย วิชาการว่าด้วยการจัดการทางธุรกิจจึงถูกนำมาปรับปรุงให้สัมพันธ์กับงานด้านวัฒนธรรม เรียกว่า Cultural Business ในการจัดการทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม จึงมีการจัดขั้นตอนการปฏิบัติงานให้ครบวงจรซึ่งจำแนกออกเป็นขั้นได้ดังนี้

1. ขั้นการสำรวจศึกษาและวิจัย

เป็นการสำรวจทรัพย์สินของแต่ละประเทศว่ามีแหล่งประวัติศาสตร์เท่าไร มีอาคารทางสถาปัตยกรรมที่ควรรักษาแค่ไหน มีทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมากน้อยเพียงใด รวมไปถึงการค้นคว้าวิจัยทางโบราณคดี ศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมสาขาอื่นๆ ตามกระบวนการวิจัยสาขานั้นๆ

2. ขั้นการพิทักษ์รักษา

เป็นเรื่องที่แต่ละประเทศจะต้องจัดทำมาตรการในการดูแลทรัพย์สินเหล่านั้นให้คงสภาพเดิม ผ่านขั้นตอนตามกระบวนการดำเนินการทางพิพิธภัณฑสถาน การดูแลอาคารและแหล่งประวัติศาสตร์ การออกกฎหมายควบคุมโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และอื่นๆ เพื่อให้ทรัพย์สินเหล่านั้น ได้รับการป้องกันดูแลทางกฎหมาย ใครทำลายด้วยวิธีการใดๆ จะได้รับการลงโทษตามควรแก่การนั้น ฯลฯ

3. ขั้นการอนุรักษ์

เป็นเทคนิคทางโบราณคดีพิเศษเรียกว่า Tectno-Archaeology ซึ่งเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม ซึ่งหลากหลายด้วยวัตถุประสงค์แบบต่างๆ มีเทคนิคซึ่งได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพปรัชญา สังคม และเศรษฐกิจของแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้ภายใต้กรอบของกฎบัตรสากลเมืองเวนิส ซึ่งต้องแยกแวกแตกต่างกันไปตามประเภทของทรัพย์สินนั้นๆ

4. ขั้นการจัดการ

ซึ่งเป็นกระบวนการขั้นสุดท้ายในการบริหารและจัดการให้ทรัพย์สินนั้นเกิดประโยชน์ในแง่ต่างๆ เช่น

- ทางการศึกษา
- การสังคม การเมือง จิตวิทยาสังคม และความมั่นคงของชาติ
- การท่องเที่ยวและการกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่น

การบริหารทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่ารวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ทุกประเภท ฯลฯ จำเป็นจะต้องดำเนินงานให้ครบวงจรในการจัดการดังกล่าวจะทำเพียงขั้นใดขั้นหนึ่งเป้าหมายแห่งประโยชน์ที่พึงจะเกิดแก่ประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของทรัพย์สินเหล่านั้นจะไม่เกิดขึ้นได้เลย

ประเทศไทยได้มีการดำเนินงานเกี่ยวกับโบราณสถานเป็นจำนวนมาก แต่มักจะดำเนินการไม่ครบวงจร เช่นมีเพียงการขุดค้น ขุดแต่งทางโบราณคดี เพื่อหาหลักฐานประกอบการศึกษา แล้วปล่อยให้หลักฐานทั้งหลายไปตามธรรมชาติบ้าง มีการค้าชิ้นซากอาคารทางประวัติศาสตร์แล้วไม่ทำการบูรณะบ้างหรือลงประกาศขึ้นทะเบียน และบูรณะไว้แล้วแต่ขาดการบำรุงรักษา และไม่จัดการให้เกิดประโยชน์ในทางสังคม เศรษฐกิจ ล้วนแต่เป็นส่วนที่ไม่ก่อประโยชน์ใดๆ ให้แก่สังคมและประเทศชาติโดยส่วนรวม

ด้วยเหตุดังกล่าว จึงขอเรียกร้องให้ทุกฝ่ายได้พิจารณาดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพย์สินที่มีค่าของชาติเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์ต่อเรื่องที่ครบวงจรในการดำเนินงาน เพราะเป็นหนทางหนึ่งในหลายหนทางที่จะทำให้ประชาชนชาวไทยของเราได้รับผลประโยชน์จากทรัพย์สินมรดกของบรรพชนในอดีต และหันมาร่วมใจทำนุบำรุงซากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่นไว้เป็นมรดกคู่กับความสมบูรณ์ทางทรัพยากรด้านอื่นๆ ซึ่งเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้โลกได้รู้ว่าแผ่นดินไทยเป็นแผ่นดินที่มั่งคั่งร่ำรวยไม่เฉพาะแต่ทางทรัพยากรทางธรรมชาติเท่านั้น แต่รวมทั้งทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมด้วย

ภาคผนวก ข

การคุ้มครองโบราณสถาน

หลักการทั่วไปในการคุ้มครองอนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี

พื้นฐานในการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมด้านนี้ ก็คือการฝึกอบรมประชาชนให้รู้คุณค่าและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น โดยวางหลักสูตรไว้ในห้องเรียนระดับต่างๆ ให้ตระหนักและรู้คุณค่าของทรัพย์สินทางวัฒนธรรมมาแต่ต้น บางประเทศกำหนดไว้ในหลักสูตรว่านักเรียนจะต้องออกไปเยี่ยมแหล่งประวัติศาสตร์ในพื้นที่จริง เพื่อจะได้เรียนรู้เหตุและผลของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต เป็นการฝังความจำทั้งในรูปของตา หู สัมผัสของสิ่งของเหล่านั้นจนครบวงจร

อย่างไรก็ตามมาตรการขั้นพื้นฐานในการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมนั้น มักจะกำหนดวิธีการเอาไว้ 3 ประการ คือ

1. การป้องกัน เป็นการกำหนดแนวทางและวิธีปฏิบัติมีให้อนุสรณ์สถานสาขาต่างๆ ถูกทำลาย
2. มาตรการในการปราบปราม เป็นการลงโทษผู้กระทำความผิดทำลายโบราณสถาน
3. มาตรการในการอนุรักษ์ คือ การใช้กลไกทางการบริหารเข้าคุ้มครองมิให้มีการแก้ไขหรือทำลายอนุสรณ์สถานนั้นๆ

แนวทาง 3 ประการนี้ เป็นพื้นฐานสำคัญในการป้องกันมิให้โบราณสถานถูกทำลาย ฉะนั้นหากไม่สามารถยับยั้งการทำลายโดยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจของมนุษย์ได้แล้ว หน่วยงานที่จะพิจารณาปัญหาในการอนุรักษ์และการบูรณะซ่อมแซม เพราะการทำลายที่มนุษย์เป็นต้นเหตุ เป็นปัญหาที่รุนแรงที่สุด ในการศึกษาปัญหาการทำลายโบราณสถานโดยมนุษย์

ประวัติความเป็นมาในการขึ้นทะเบียนโบราณสถานในประเทศไทย

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ อดีตภัณฑารักษ์พิเศษ กรมศิลปากรได้บันทึกไว้ในเอกสารว่าด้วยประวัติโบราณคดีในประเทศไทยว่า “ในประเทศไทยการสงวนของโบราณเป็นทางราชการนั้นนับว่าตั้งต้นช้ากว่าประเทศทั้งหลายในโลก คือ เราเพิ่งจะมีประกาศ จัดการตรวจรักษาของโบราณขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2466 และพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน เมื่อ พ.ศ. 2469

ครั้นต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองรัฐบาลในปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลพิจารณาแล้วเห็นว่า งานของราชบัณฑิตยสถานนั้น เป็นทั้งงานด้านวิจัยและปฏิบัติการ ทำให้ดำเนินการยุ่งยากในทางปฏิบัติ ซึ่งได้แยกบัณฑิตยสถานออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. ราชบัณฑิตยสถาน ทำหน้าที่เป็นสถาบันในการศึกษาค้นคว้าและวิจัยความรู้ระดับสูงสาขาต่างๆ
2. กรมศิลปากร โอนงานด้านกรมหอพระสมุดและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมทั้งงานโบราณคดี (โบราณสถาน) มารวมได้ด้วยกันในกรมศิลปากร

กรมศิลปากรจึงเข้ามามีบทบาทในการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางด้านโบราณคดีสืบต่อมา มีการร่วมมือกับสถาบันฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ ทำการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถาน ตามกำลังทรัพย์ ใครจะทำลายโบราณสถานโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานไม่ได้โดยเด็ดขาด มีโทษทางอาญาทั้งจำและปรับ โดยแบ่งโบราณสถานออกเป็น 2 ประเภท คือ โบราณสถานทั่วไป และโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้ว งานการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน กรมศิลปากรจึงดำเนินการสืบต่อมาจนกระทั่งบัดนี้

วัตถุประสงค์ในการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน

1. เพื่อคุ้มครองทรัพย์สินนั้นมีให้ถูกทำลายทั้งทางตรงและทางอ้อม
 2. เพื่อต้องการทราบจำนวนโบราณสถานและทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ
 3. เพื่อสงวนรักษาบริเวณไว้เพื่อการชูดค้นทางโบราณคดีในอนาคต
 4. เพื่อลงโทษแก่ผู้ทำลายหรือทำให้เสื่อมค่าแห่งโบราณคดีในอนาคต
 5. ใช้ประโยชน์แห่งทรัพย์สินนั้นทั้งทางการศึกษา สังคมและเศรษฐกิจ
 6. เพื่อจัดทำแผนงานการอนุรักษ์ได้อย่างถูกต้อง
- การขึ้นทะเบียนโบราณสถานนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน คือ

1. การสำรวจศึกษาค้นคว้าและบันทึกข้อมูล

ในการประมวลคุณค่าของโบราณสถาน นอกจากการพิจารณาเอกสารทางวิชาการแล้วจำเป็นที่จะต้องทราบรายละเอียดอื่นๆ เกี่ยวกับโบราณสถานแห่งนั้นเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองสภาพแวดล้อมของโบราณสถานเอาไว้ด้วย ซึ่งต้องมีการทำแผนผังกำหนดขอบเขตของโบราณสถาน การกำหนดเขตบริเวณไม่ได้มีหลักเกณฑ์ไว้ว่าจะกว้างขวางมากน้อยเพียงใด กฎหมายให้อำนาจอธิบดีเป็นผู้กำหนดและถือเป็นจารีตปฏิบัติมาว่าอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 20 เมตร จาขอบเขตสิ่งก่อสร้างออกไปทุกด้าน เจตนารมณ์หลักในการกำหนดขอบเขตของโบราณสถานเพิ่มขึ้นด้วยนั้น ยึดหลักสำคัญ 4 ประการ

ต่อมาได้เกิดปัญหาทางด้านกฎหมายมากมาย อธิบดีกรมศิลปากรจึงได้นำเรื่องนี้หรือคณะกรรมการควบคุมการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุและการใช้ที่ดินเขตโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียน และคณะกรรมการฯ ได้กำหนดแนวทางไว้ว่า เขตโบราณสถานไม่ได้เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในการครอบครอง ฉะนั้นเพื่อแก้ไขปัญหาค่ากฎหมายอื่นให้เจ้าพนักงานฯ ซึ่งปฏิบัติการแทนอธิบดีชี้ขาดที่ดินตามข้อเท็จจริงของโบราณสถานนั้นๆ ส่วนการกำหนดขอบเขตนั้นเป็นเรื่องที่กรมศิลปากรจะอาศัยอำนาจตามมาตรา 7 ดำเนินการต่อไป

แนวทางในการสำรวจศึกษาค้นคว้าบันทึกข้อมูล จำนวนโบราณสถานที่ได้ดำเนินการไปแล้ว กรมศิลปากรดำเนินการเป็น 2 ระยะ คือ

1. โอนบัญชีมาจากราชบัณฑิตยสภา โดยขอให้ผู้สำเร็จราชการมณฑลต่างๆ ทำการสำรวจ
2. กรมศิลปากร มอบให้กองโบราณคดีดำเนินการ ในปี พ.ศ. 2478 - 2530 และในปี พ.ศ. 2531 คณะกรรมาธิการงบประมาณ สภาผู้แทนราษฎรได้แปรญัตติให้กรมศิลปากรเร่งดำเนินการสำรวจประกาศขอบเขตโบราณสถานให้แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2534 โดยกองโบราณคดีกำหนดยุทธศาสตร์การสำรวจไว้ 3 ขั้นตอน คือ
 - 2.1 ขอความร่วมมือศึกษาธิการจังหวัด และศึกษาธิการอำเภอ ดำเนินการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นว่ามีโบราณสถาน อาคารทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์แหล่งโบราณคดี และประวัติศาสตร์ทั่วราชอาณาจักร แล้วแจ้งไปให้กรมศิลปากรทราบ
 - 2.2 กรมศิลปากรส่งเจ้าหน้าที่ออกไปดำเนินการประเมินขั้นต้นพร้อมกรอกข้อมูลเพิ่มเติมวิเคราะห์ประมวลข้อมูลเสนออธิบดีกรมศิลปากรพิจารณาสั่งการ ผ่านทางคณะกรรมการซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรตั้งขึ้นเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการ
 - 2.3 เมื่อประมวลค่าภาคสนามว่าควรประกาศขึ้นทะเบียนฯ ตามข้อ 2.2 จะได้ส่งเจ้าหน้าที่ออกไปดำเนินการจัดทำผังขอบเขต ตามขั้นที่ 1 แห่งกระบวนการขึ้นทะเบียนตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

2. การวิเคราะห์ประเมินค่าทรัพย์สิน

แม้ว่าโบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างเป็นจำนวนมากจะได้รับการยกย่องว่าเป็นทรัพย์สินสำคัญของประเทศก็ตาม แต่กรมศิลปากรจะพิจารณาคัดเลือกโบราณสถานสำคัญไว้ควบคุมดูแลเท่านั้น ฉะนั้นในการประเมินค่าของทรัพย์สิน ผู้ดำเนินการในชั้นที่ 1 จะต้องพิจารณาปัญหาต่างๆ ประกอบด้วย

- 2.1 พิจารณาด้านอายุของโบราณสถานแห่งนั้น
- 2.2 พิจารณาด้านรูปแบบการก่อสร้างรวมทั้งสภาพแวดล้อมของโบราณสถานแห่งนั้น
- 2.3 พิจารณาคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม เทคนิคการก่อสร้าง รูปแบบประเพณีการก่อสร้าง
- 2.4 พิจารณาโครงการอื่นๆ ที่รัฐได้อนุมัติให้ดำเนินการไว้แล้วว่าจะประสานงานหรือมีข้อขัดแย้งอย่างไร
- 2.5 พิจารณาในเรื่องประวัติความเป็นมาของโบราณสถานนั้นว่า เคยมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับเรื่องอะไร มีความสำคัญขนาดไหน จำเป็นเพียงไรจะต้องสงวนรักษาไว้ โดยยึดวัตถุประสงค์ตาม มาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่ว่า “เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใดๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้ และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวนี้ อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ได้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อน ถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของหรือผู้ครอบครอง โดยชอบด้วยกฎหมาย ให้อธิบดีแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครอง ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ก็ให้สิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนด 30 วัน นับแต่วันอธิบดีแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียนและ หรือการกำหนดขอบเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานแล้วแต่กรณี ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุด ให้ยกคำร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้

คำว่า “โบราณสถาน” ในความหมายทางกฎหมายนั้น ปรากฏข้อความอยู่ในมาตรา 4 ในพระราชบัญญัติดังกล่าว หมายความว่า “อสังหาริมทรัพย์ (ทรัพย์สินที่เคลื่อนที่ไม่ได้) ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์ หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์ หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี”

ความสำคัญของโบราณสถานที่จะประกาศขึ้นทะเบียน สาระสำคัญของโบราณสถานจะต้องมีอย่างใดอย่างหนึ่ง

1. มีคุณค่าด้านอายุ
2. มีคุณค่าทางการก่อสร้าง
3. มีคุณค่าด้านประวัติของสถานที่แห่งนั้น

อย่างไรก็ตามประเทศอิตาลีได้กำหนดแนวทางการวิเคราะห์คุณค่าของโบราณสถานในแง่ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมไว้ 3 ประการ คือ

1. **คุณค่าทางวัฒนธรรม** ซึ่งจำแนกปลีกย่อยได้หลายประการ เช่น
 - คุณค่าทางข้อมูลเอกสาร
 - คุณค่าทางประวัติศาสตร์
 - คุณค่าทางโบราณคดี
 - คุณค่าทางความงาม
 - คุณค่าทางทัศนียภาพของเมือง
 - คุณค่าทางภูมิสถาปัตยกรรมและนิเวศวิทยา

2. คุณค่าทางการใช้สอย

- คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย
- คุณค่าทางเศรษฐกิจ
- คุณค่าทางสังคม
- คุณค่าทางการเมือง

3. คุณค่าทางอารมณ์

- ความวิจิตรบรรจง
- เอกลักษณ์
- ความต่อเนื่อง

ส่วนในสหรัฐอเมริกา หลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ไว้ว่า อาคารนั้นจะต้องมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม โบราณคดี และวัฒนธรรมของชาวอเมริกา ซึ่งมีบูรณภาพของทำเลที่ตั้ง การออกแบบ การก่อสร้าง วัสดุ ฝีมือ ความรู้สึก และความสัมพันธ์ และ

- ทรัพย์สินนั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เป็นส่วนสำคัญในการขยายรูปแบบของประวัติศาสตร์ให้กว้างขึ้น
- เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในอดีต
- มีลักษณะเฉพาะตัว รูปแบบยุคสมัย หรือกรรมวิธีในการก่อสร้างเห็นเด่นชัด หรือมีคุณค่าทางศิลปะอย่างสูง
- ให้ประโยชน์หรือข้อมูลที่สำคัญทางด้านก่อนประวัติศาสตร์ หรือด้านประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ควรมีอายุเกิน 50 ปีขึ้นไป

3. การวินิจฉัยของอธิบดี

เนื่องจาก พ.ร.บ.โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มาตรา 7 ให้อำนาจอธิบดีพิจารณาว่า หากโบราณสถานใดมีคุณค่าทางด้านอายุ ศิลปะหรือประวัติศาสตร์ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้ง 3 อย่าง อธิบดีกรมศิลปากรพิจารณารายงานของเจ้าหน้าที่แล้ว หากเห็นสมควรรักษาโบราณสถานแห่งนั้นไว้เพื่อประโยชน์ทางโบราณคดี อธิบดีกรมศิลปากรสามารถประกาศในราชกิจจานุเบกษา

อนึ่ง ในการดำเนินการวินิจฉัยการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานของอธิบดีอาจตั้งกรรมการเป็นที่ปรึกษา ประเมินค่าของโบราณสถานนั้นก็ได้ ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของอธิบดีกรมศิลปากรแต่ละคน

แจ้งผู้ครอบครอง เนื่องจากการประกาศขึ้นทะเบียนฯ ตาม พ.ร.บ. โบราณสถานฯ นี้ต้องการคุ้มครองโบราณสถานมิให้ถูกทำลาย หากได้เป็นการยึดครองหรือเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ต่อทรัพย์สินของผู้ครอบครองเดิมไม่ ฉะนั้น หากโบราณสถานแห่งใดเป็นทรัพย์สินของเอกชนถือครองกรรมสิทธิ์อยู่ อธิบดีจะต้องมีหนังสือแจ้งผู้ครอบครองให้ทราบเสียก่อนว่า กรมศิลปากรจะคุ้มครองโบราณสถานนั้นตามกฎหมาย หากผู้ครอบครองไม่เห็นด้วยกับการประกาศของอธิบดีกรมศิลปากรจะต้องร้องคัดค้านต่อศาลภายใน 30 วัน คำวินิจฉัยของศาลถือเป็นการสิ้นสุด ทั้งนี้ โบราณสถานที่จะประกาศขึ้นทะเบียนไว้แล้ว ผู้ครอบครองหรือเจ้าของโบราณสถานที่จะขึ้นทะเบียนคงดำเนินการทำนิติกรรมได้ตามปกติ

- ตัวอย่างคำสั่ง กรมศิลปากร ที่ ศธ 0704 เรื่อง ตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน
- ตัวอย่างแบบประกาศการขึ้นทะเบียนของกรมศิลปากร

4. การประกาศในราชกิจจานุเบกษา

พ.ร.บ. โบราณสถานฯ กำหนดไว้ว่า เมื่ออธิบดีกรมศิลปากร ได้ดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ เรียบร้อยแล้ว จะต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษา จึงถือว่ามีความสมบูรณ์ตามกฎหมายและมีผลใช้บังคับเช่นกฎหมายทั่วไป

ในทางปฏิบัตินั้น เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรจะต้องดำเนินการ 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1 จัดพิมพ์ผังบริเวณและคำประกาศจำนวน 7,500 ชุด นำเสนอเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมเพื่อมอบให้กองประกาศิต สำนักนายกรัฐมนตรีดำเนินการ ผังและขนาดสิ่งพิมพ์นั้น โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมเป็นผู้ประมาณราคาและขนาด โดยเบิกค่าใช้จ่ายจากต้นสังกัด

ตอนที่ 2 กรมศิลปากรจัดทำประกาศให้อธิบดีลงนามพร้อมแผนผังกำหนดขอบเขตนำเสนอให้สำนักเลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรม นำลงในราชกิจจานุเบกษา กองประกาศิตจะนำเอกสารในตอนที่ 1 ไปดำเนินการตีพิมพ์เป็นเล่ม แสดงสาระสำคัญให้ปรากฏชัด คือ เล่ม.....ตอนที่.....ลงวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

5. การปักหมุดรั้วและติดตั้งสัญญาณ

หลังจากที่อธิบดีประกาศในราชกิจจานุเบกษาเรียบร้อยแล้ว จะต้องประกาศให้ประชาชนทราบ ซึ่งโดยปกติจะติดตั้งสัญญาณโบราณสถานแห่งชาติไว้บริเวณสถานที่นั้น

6. การควบคุมแฟ้มประวัติ

นอกจากดำเนินงานตามกฎหมาย และการปฏิบัติการดังกล่าวแล้วภายในกรมศิลปากรมีงานทะเบียนประวัติซึ่งเป็นงานหนึ่งที่ควบคุมเอกสารเกี่ยวกับคุณค่าของโบราณสถาน การประกาศขึ้นทะเบียน การขุดแต่ง การบูรณะ หรือการเปลี่ยนแปลงต่างๆ แบบจดหมายเหตุของโบราณสถานนั้นได้ด้วย งานทะเบียนประวัตินี้จะมีเอกสาร 3 กลุ่มคือ

- 6.1 สมุดบัญชีทะเบียน เป็นเอกสารหลักที่แสดงบัญชีทะเบียนโบราณสถาน ซึ่งสามารถนำไปใช้อ้างอิงและบอกจำนวนโบราณสถานที่ยังราชการรับผิดชอบ พร้อมทั้งเรื่องราวโดยย่อของโบราณสถานนั้น
- 6.2 บัตรประจำโบราณสถาน แสดงรายละเอียดโบราณสถานแต่ละแห่งว่ามีจำนวนและประวัติเป็นมาอย่างไร บางครั้งโบราณสถานแห่งหนึ่งมีจำนวนมาก นายทะเบียนจะให้รหัสโบราณสถานนั้นไว้มากน้อยตามจำนวนข้อเท็จจริง โบราณสถานแต่ละหน่วยจะได้รับการบันทึกไว้ตลอดเวลาว่า ได้แก่ การบูรณะซ่อมแซมโดยใคร เมื่อไร โดยวิธีไหน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ทางวิชาการว่าด้วยการอนุรักษ์ด้วย
- 6.3 แฟ้มประวัติ โบราณสถานบางแห่งได้รับการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้ง จำเป็นจะต้องแยกสำเนาเรื่องราวมารวมไว้ในแฟ้มประวัติเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์และศึกษาประวัติความเป็นมาและแนวทางการจัดการในอนาคตด้วย

การจัดหางบประมาณในการบำรุงรักษา

มีการเข้าใจผิดอยู่ตลอดเวลาเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์โบราณสถานและการบำรุงรักษา คนโดยทั่วไปเข้าใจว่าโบราณสถานที่ยังอธิบดีกรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนฯ นั้น กรมศิลปากรยึดครองกรรมสิทธิ์การครอบครองไปด้วย ทำให้ปล่อยปละละเลยในการบำรุงรักษาและโดยการหางบประมาณมาใช้ในการบูรณะซ่อมแซมซึ่งโดยข้อเท็จจริงแล้วปรากฏว่า

1. การประกาศขึ้นทะเบียนนั้น เป็นบัญชีแสดงทรัพย์สินที่มีค่าทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งกรมศิลปากรจะต้องคุ้มครองดูแลควบคุมมิให้ใครรื้อทำลายหรือซ่อมแซม โดยถูกต้องตามมาตรฐาน และวิธีการอนุรักษ์ของกรมศิลปากร
2. ถ้าโบราณสถานนั้นเป็นสมบัติของรัฐ ซึ่งไม่มีหน่วยราชการใดครอบครองดูแลโดยตรง กรมศิลปากรจะเป็นผู้ตั้งงบประมาณจากรัฐบาลดำเนินการ แต่ถ้าโบราณสถานนั้นอยู่ในพื้นที่ดิน ซึ่งหน่วยราชการครอบครอง หน่วยราชการนั้นจะต้องเป็นผู้จัดหางบประมาณในการบูรณะตามระบบที่กรมศิลปากรกำหนด
3. กรมศิลปากรจะจัดช่างอนุรักษ์ เช่น สถาปนิก วิศวกร ภัณฑนากร ไปทำแบบบูรณะการบูรณะให้โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย รวมทั้งการส่งเจ้าหน้าที่ ผู้คุมงานบูรณะให้โดยเบิกค่าใช้จ่ายจากกรมศิลปากรในเวลามีการซ่อมแซม
4. ผู้ครอบครองจะต้องเป็นผู้จัดหางบประมาณค่าใช้จ่ายในการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานนั้นๆ
5. เจ้าของผู้ครอบครองจะต้องแจ้งการชำรุดเสียหาย หรือหากมีการโอนทรัพย์สินหรือการเปลี่ยนชื่อเจ้าของผู้ครอบครองที่ดินในเขตโบราณสถานให้กรมศิลปากรทราบ เพื่อประโยชน์ในการติดต่อติดตามเจ้าของหรือผู้ครอบครองตามความจำเป็นของงาน
6. ถ้าโบราณสถานขึ้นทะเบียนแล้วอยู่ในการครอบครองของเอกชน และชำรุดทรุดโทรมอธิบดีมีอำนาจที่จะใช้งบประมาณแผ่นดินหรืองบประมาณจากแหล่งอื่นเข้าทำการบูรณะได้ตามมาตรา 8 แห่ง พ.ร.บ. โบราณสถานฯ
7. เจ้าพนักงานมีสิทธิเข้าไปตรวจโบราณสถาน โบราณวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของเอกชนเฉพาะหลังพระอาทิตย์ขึ้นและก่อนพระอาทิตย์ตกเท่านั้น
8. เจ้าของหรือผู้ครอบครองมีสิทธิ์ปลูกสร้างอาคารหรือที่พักอาศัยได้ตามรูปแบบและรายการที่กรมศิลปากรกำหนด แบบแปลนแผนผังสิ่งก่อสร้างในที่ดินเขตโบราณสถานทีประกาศขึ้นทะเบียนไว้แล้วตาม พ.ร.บ. โบราณสถานฯ จะต้องส่งให้อธิบดีกรมศิลปากรพิจารณาอนุมัติเสียก่อน ค่าธรรมเนียมในการตรวจแบบครั้งละไม่เกิน 100 บาท

จากหลักฐานพื้นฐานและแนวทางในการอนุรักษ์ดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า ในการดำเนินงานขึ้นทะเบียนโบราณสถานในประเทศไทย ซึ่งกองโบราณคดีกำลังดำเนินการในปัจจุบันมีข้อบกพร่องที่จะต้องดำเนินการดังต่อไปนี้

1. การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานทั้งหมด ยังมีโบราณสถานจำนวนมากที่ยังไม่ได้ประกาศขอบเขตโบราณสถานที่เหมาะสม
2. ขาดการประชาสัมพันธ์ให้ราษฎรทราบว่าพื้นที่ส่วนไหนที่กรมศิลปากรกำหนดขอบเขตไว้ จะต้องทำหุ่ดเครื่องหมายให้ทราบด้วย หรือติดตั้งครุฑแสดงสัญลักษณ์โบราณสถานให้ชัดเจน
3. ขาดการประกาศชี้แจงให้ประชาชนทราบแนวทางในการควบคุมและระเบียบที่พึงปฏิบัติต่อที่ดินในเขตโบราณสถาน
4. ยังไม่มีการจัดตั้งศูนย์ควบคุมเอกสารการขึ้นทะเบียนที่เป็นระบบเช่นที่ได้ดำเนินการในประเทศอื่นๆ
5. ขาดคู่มือแนวทางหรือเกณฑ์มาตรฐานการบูรณะโบราณสถานประเภทต่างๆ
6. กฎหมายเกี่ยวกับภาษีต่างๆ ไม่อำนวยความสะดวกอนุรักษ์ของภาคเอกชน เช่น
 - 6.1. ภาษีเงินได้
 - 6.2. ภาษีที่ดิน
 - 6.3. ภาษีโรงเรือนในเขตเทศบาล สุขาภิบาล
 - 6.4. การหาแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเพื่อจัดให้เอกชนนำไปบูรณะอาคารและทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์

กรรมสิทธิ์และสิทธิครอบครองในโบราณสถานและที่ดินโบราณสถาน

กรรมสิทธิ์และสิทธิครอบครอง

การปฏิบัติเกี่ยวกับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานหรือประกาศขอบเขตที่ดินโบราณสถานตามมาตรา 7 วรรคสอง และการบูรณะโบราณสถานตามมาตรา 11 มีข้อที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับคำว่าเจ้าของหรือผู้ครอบครองอสังหาริมทรัพย์ โดยเฉพาะที่ดิน เพราะกฎหมายกำหนดให้อธิบดีแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ฉะนั้นหากจะประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานหรือบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานดังกล่าวจึงจำเป็นต้องตรวจสอบกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองให้แน่ชัดเสียก่อน ซึ่งอาจแยกพิจารณาคำว่า เจ้าของหรือผู้ครอบครองได้ดังนี้

1. เจ้าของ คำว่าเจ้าของนั้น ตามพจนานุกรมฯ แปลว่า ผู้มีกรรมสิทธิ์ ผู้มีสิทธิครอบครองใช้สอยเก็บผลประโยชน์และจำหน่ายทรัพย์สิน ส่วนคำว่ากรรมสิทธิ์นั้นแปลว่า ความเป็นเจ้าของทรัพย์สิน ซึ่งกรรมสิทธิ์ในที่ดินนี้จะต้องมีเอกสารแสดงเป็นหลักฐานด้วย และในปัจจุบันมีอยู่ 4 ประเภทคือ
 - 1.1. โฉนดที่ดิน
 - 1.2. โฉนดแผนที่
 - 1.3. โฉนดตราจอง
 - 1.4. ตราจองที่ตราว่า “ได้ทำประโยชน์แล้ว”
 ส่วนคำว่า ผู้มีสิทธิครอบครองในที่ดินนั้นไม่จำเป็นต้องมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดในข้อต่อไป
2. ผู้ครอบครอง คำว่า ผู้ครอบครองหรือผู้มีสิทธิครอบครองนั้นมีความหมายเช่นเดียวกัน ซึ่งคำว่าสิทธิ แปลว่า ความสำเร็จ อำนาจอันชอบธรรม ส่วนคำว่า ครอบครองนั้น แปลว่า ปรกครองรักษาดูแล มีสิทธิปกครอง เพราะฉะนั้นคำว่า สิทธิครอบครองจึงสรุปได้ว่า เป็นอำนาจอันชอบธรรมที่จะจัดการดูแลทรัพย์สินสิ่งใดสิ่งหนึ่ง สิทธิครอบครองที่กล่าวถึงนี้อาจจะมีในทรัพย์สินที่มีกรรมสิทธิ์หรือไม่มีกรรมสิทธิ์ก็ได้กล่าวคือ
 - 2.1. หากทรัพย์สินนั้นมีกรรมสิทธิ์ (ในกรณีนี้ขอกล่าวเฉพาะอสังหาริมทรัพย์โดยเฉพาะที่ดินเท่านั้น ซึ่งเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์ในที่ดินมีอะไรบ้าง ได้กล่าวไว้ในข้อ 1 แล้ว) ซึ่งอาจแยกเป็นสองกรณี คือ
 - ก. เจ้าของกรรมสิทธิ์ได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินนั่นเอง เช่นนี้เจ้าของกรรมสิทธิ์จะมีทั้งกรรมสิทธิ์และสิทธิครอบครองในขณะเดียวกัน
 - ข. เจ้าของกรรมสิทธิ์ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในที่ดินนั่นเอง ซึ่งอาจจะนำออกให้เช่า หรือตกอยู่ในภาวะแห่งสิทธิอย่างใดอย่างหนึ่งเช่นนี้เจ้าของกรรมสิทธิ์จะมีเพียงกรรมสิทธิ์ แต่ผู้ที่เข้าใช้ประโยชน์ในที่ดินโดยชอบนั้นถือว่าเป็นผู้มีสิทธิครอบครอง
 - 2.2. หากทรัพย์สินนั้นยังไม่มีกรรมสิทธิ์ โดยเฉพาะที่ดินนั้น ในภาษาของนักกฎหมาย เรียกว่า ที่ดินมีอยู่เปล่า สามารถแยกพิจารณาได้ดังนี้
 - ก. ที่ดินนั้นมีเพียงเอกสารสิทธิ ซึ่งไม่ใช่เอกสารแสดงกรรมสิทธิ์ เฉพาะที่มีใช้อยู่ในปัจจุบันมีดังนี้
 - ใบแจ้งการครอบครองที่ดิน (ส.ค.1)
 - ใบจอง (น.ส.3)
 - หนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.3 และ น.ส.3ก)
 - ใบไต่สวน (น.ส.5) และใบนำ

- ข. ที่ดินนั้นไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ ในที่ดินเลย แต่ราษฎรได้ครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินนั้นมาก่อนวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2497 และผู้ครอบครองมิได้แจ้งการครอบครองตามความในมาตรา 5 แห่ง พ.ร.บ. ให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน โดยที่ดินนั้นจะต้องไม่ใช่ที่ดินตาม ป.พ.พ. มาตรา 1304 (2) และ (3) ซึ่งศาลฎีกาได้วางเป็นบรรทัดฐานไว้ในคำพิพากษาฎีกาที่ 1831-1838/2519 “พ.ร.บ. ให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2479 มาตรา 5 บัญญัติให้ผู้ครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินแจ้งการครอบครองไว้ เพื่อที่รัฐจะทราบว่าผู้ใดมีสิทธิครอบครองในที่ดินนั้นๆ ไม่ใช่ถ้าไม่แจ้งการครอบครองแล้วผู้ครอบครองที่ดินจะเสียไปซึ่งสิทธิครอบครองที่มีอยู่ก่อนนั้นไม่”

นอกจากนี้ที่ดินตามที่ได้กล่าวในข้อ 2.2 ก. และ ข. นี้ตาม ป.พ.พ. มาตรา 1378 บัญญัติว่า “การโอนไปซึ่งการครอบครองนั้นย่อมทำได้โดยส่งมอบทรัพย์สินที่ครอบ” เพราะฉะนั้นผู้รับโอนก็ย่อมมีสิทธิครอบครองด้วยเช่นกัน

ส่วนในกรณีที่มีการแย่งการครอบครองที่ดินที่มีเพียงสิทธิครอบครองตามที่กล่าวในข้อ 2.2 นี้ ผู้มีสิทธิครอบครองอยู่ก่อนจะต้องฟ้องขับไล่ผู้มาแย่งการครอบครองออกจากที่ดินนั้นภายใน 1 ปี นับแต่วันแย่งการครอบครอง ตาม ป.พ.พ. มาตรา 1375 หากไม่ดำเนินการฟ้องภายในระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดย่อมถือว่าเป็นการสละเขตครอบครอง ตาม ป.พ.พ. มาตรา 1377 ผู้แย่งการครอบครองย่อมได้สิทธิครอบครองตาม ป.พ.พ. มาตรา 1367

ดังนั้นก่อนการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานหรือประกาศกำหนดขอบเขตที่ดินโบราณสถานตามความในมาตรา 7 วรรคสอง หรือการบูรณะโบราณสถานมาตรา 11 จึงจำเป็นต้องพิจารณาถึงเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยละเอียดรอบคอบ เพื่อประโยชน์ในการแจ้งหนังสือ จะได้สะดวกรวดเร็วและถูกต้องตามหลักเกณฑ์ในกฎหมาย ซึ่งในปัจจุบันมีส่วนราชการและเอกชนเจ้าของที่ดินและสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับการนี้อยู่มาก ซึ่งพอจะสรุปหลักเกณฑ์ที่จะพิจารณาว่าสมควรจะแจ้งผู้ใดบ้าง ในกรณีที่เป็นทรัพย์สินดังต่อไปนี้

1. ที่ดินอันเป็นทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ ตาม พ.ร.บ. จัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ พุทธศักราช 2479 ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้
 - 1.1. “ทรัพย์สินส่วนพระองค์” หมายความว่า ทรัพย์สินที่เป็นของพระมหากษัตริย์อยู่แล้วก่อนเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ หรือทรัพย์สินที่รัฐทูลเกล้าฯ ถวายหรือทรัพย์สินที่ทรงได้มาไม่ว่าในทางใดและเวลาใด นอกจากที่ทรงได้มาในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้รวมทั้งดอกผลที่เกิดจากบรรดาทรัพย์สินเหล่านั้นด้วย ซึ่งตามมาตรา 5 วรรคสาม แห่ง พ.ร.บ. เดียวกันนี้ กำหนดว่าทรัพย์สินส่วนพระองค์นั้นการดูแลรักษาและการจัดผลประโยชน์ให้เป็นไปตามพระราชอัธยาศัย
 - 1.2. “ทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดิน” หมายความว่า ทรัพย์สินในพระมหากษัตริย์ ซึ่งใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะเป็นต้นว่า พระราชวังซึ่งตามมาตรา 5 วรรคแรก แห่ง พ.ร.บ. เดียวกันนี้กำหนดให้อยู่ในความดูแลรักษาของสำนักพระราชวัง
 - 1.3. “ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์” หมายความว่า ทรัพย์สินในพระมหากษัตริย์นอกจากทรัพย์สินส่วนพระองค์และทรัพย์สินส่วนสาธารณสมบัติของแผ่นดินดังกล่าว ซึ่งตามมาตรา 5 วรรคแรก กำหนดว่า ทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์บรรดาที่เป็นเครื่องอุปโภคบริโภคให้อยู่ในความดูแลรักษาของสำนักพระราชวัง ส่วนมาตรา 5 วรรคสอง กำหนดว่าทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์นอกจากที่กล่าวในวรรคก่อน ให้อยู่ในความดูแลรักษาและจัดหาผลประโยชน์ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และตามมาตรา 4 ทวิ กำหนดว่า ให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีฐานะเป็นนิติบุคคล

2. ที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทที่กร้างว่างเปล่าและที่ดินซึ่งมีผู้เวนคืนหรือทอดทิ้ง กลับมาเป็นของแผ่นดินโดยประการอื่น ตาม ป.พ.พ. มาตรา 1304 (1) หรือที่ดินที่เป็นทรัพย์สินของแผ่นดินนั้น ตาม ป.ที่ดิน มาตรา 8 กำหนดให้อธิบดีกรมที่ดินมีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาและดำเนินการคุ้มครองป้องกันได้ตามควรแก่กรณี และหากที่ดินนั้นตั้งอยู่ในเขตของจังหวัดใด ผู้ว่าราชการจังหวัดนั้นๆ ก็มีอำนาจปกครองดูแลด้วย
3. ที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทพลเมืองใช้ร่วมกัน ตาม ป.พ.พ. มาตรา 1304 (2) นั้น ตาม ป.ที่ดิน มาตรา 8 ตรี กำหนดให้อธิบดีกรมที่ดินออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง ก็ให้ใช้หลักฐานทางราชการ หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงนี้เป็นเพียงหลักฐานและเอกสารของทางราชการ ไม่ใช่หนังสือแสดงกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครอง ในกรณีนี้หากที่ดินนี้ตั้งอยู่ในจังหวัดใด ผู้ว่าราชการจังหวัดก็มีอำนาจปกครองดูแลด้วย หากส่วนราชการใดขอใช้ประโยชน์อยู่ก็ถือว่าสิทธิครอบครองด้วยเช่นกัน
4. ที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทที่ใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ ตาม ป.พ.พ. มาตรา 1304 (3) เช่นที่ดินคูเมืองกำแพงเมืองนั้น ตาม พ.ร.บ. ที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518 ในมาตรา 4 บัญญัติว่าที่ราชพัสดุ หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์อันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินทุกชนิด เว้นแต่สาธารณสมบัติของแผ่นดินดังต่อไปนี้
 - (1) ที่ดินรกร้างว่างเปล่า และที่ดินซึ่งมีผู้เวนคืนหรือทอดทิ้งหรือกลับมาเป็นของแผ่นดินโดยประการอื่นตามกฎหมายที่ดิน
 - (2) อสังหาริมทรัพย์สำหรับพลเมืองใช้หรือสงวนไว้เพื่อประโยชน์ของพลเมืองใช้ร่วมกัน เป็นต้นว่า ที่ชายตลิ่ง ทางน้ำ ทางหลวง ทะเลสาบ

ส่วนอสังหาริมทรัพย์ของรัฐวิสาหกิจที่เป็นนิติบุคคลและขององค์การปกครองท้องถิ่นไม่ถือว่าเป็นที่ราชพัสดุ

และในมาตรา 5 บัญญัติว่า “ให้กระทรวงการคลังเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ราชพัสดุ” ซึ่งกระทรวงทบวง กรม และองค์การปกครองท้องถิ่นใดประสงค์จะใช้ที่ราชพัสดุเพื่อประโยชน์ในทางราชการ ก็ต้องทำความตกลงกับกรมธนารักษ์ก่อน

สำหรับที่ราชพัสดุนี้ ราษฎรที่เข้าไปครอบครองไม่ได้กรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองเพราะที่ราชพัสดุเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ห้ามยกอายุความขึ้นต่อผู้รัฐและการที่ราษฎรบุกรุกเข้ามานั้นมีความผิดทางอาญาด้วย
5. ที่ดินวัดร้าง กรมการศาสนาเป็นผู้ปกครองดูแลรักษา วัดร้างคือวัดที่ภิกษุไม่อาศัยและยังมิได้ประกาศยุบเลิก จึงยังมีสภาพเป็นนิติบุคคลอยู่ ตาม ป.พ.พ. 72 (2) ฉะนั้นที่ดินวัดร้าง ซึ่งมีโฉนด จึงจำเป็นต้องมีผู้ปกครองดูแล ซึ่งตาม พ.ร.บ. ลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. 121 มาตรา 8 บัญญัติว่า “วัดใดร้าง สงฆ์ไม่อาศัย ให้เจ้าพนักงานฝ่ายพระราชอาณาจักรเป็นผู้ครอบครองรักษาวัดนั้น ทั้งที่ธรณีสงฆ์ซึ่งขึ้นวัดนั้นด้วย” ซึ่งในปัจจุบันกรมการศาสนาเป็นผู้ปกครองรักษา และเป็นผู้แทนนิติบุคคลของวัดนั้นตามกฎหมาย ส่วนวัดร้างซึ่งประกาศยุบเลิกวัดแล้วและไม่มีสภาพเป็นนิติบุคคล ตาม พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.2505 ในมาตรา 72 วรรคสอง บัญญัติว่า “ในกรณียุบเลิกวัด ทรัพย์สินของวัดที่ถูกยุบเลิกให้ตกเป็นศาสนสมบัติกลาง”
6. ที่ดินวัดมีพระสงฆ์ ซึ่งวัดมีสภาพเป็นนิติบุคคล ตาม ป.พ.พ. มาตรา 72 (2) และมีที่ดินตามมาตรา 33 แห่ง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 จะตกอยู่ในอำนาจปกครองดูแลของเจ้าอาวาสวัดนั้นๆ
7. ที่ดินของรัฐวิสาหกิจ เช่น การรถไฟ การไฟฟ้า ซึ่งมีสภาพเป็นนิติบุคคลก็จะมีผู้รับผิดชอบดูแลรักษาแล้วแต่กรณี

8. ที่ดินขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล สุขาภิบาล กรุงเทพมหานคร และเมืองพัทยา เหล่านี้ล้วนเป็นส่วนราชการที่มีสภาพเป็นนิติบุคคลทั้งสิ้นและเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ก็จะมีผู้ปกครองดูแลแล้วแต่กรณี
9. ที่ดินมีเอกสารสิทธิ์ต่างๆ ของเอกชน ไม่ว่าจะเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคล ตามป.พ.พ. มาตรา 72 หรือนิติบุคคลตามกฎหมายอื่นก็ตาม จะมีผู้ปกครองดูแลแล้วแต่กรณีเช่นกัน การแจ้งเป็นหนังสือก็ควรจะต้องตรวจสอบให้ถูกต้อง
10. ที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ์ ดังได้อธิบายไว้ตอนต้นแล้ว ก็ควรแจ้งให้ผู้ครอบครองใช้ประโยชน์ทราบก่อน

ฉะนั้น การจะประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานหรือบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานตามที่กล่าวมานี้ จำเป็นต้องตรวจสอบกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองโดยละเอียดรอบคอบว่าจะต้องแจ้งผู้ใด ตามหลักเกณฑ์ที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

อนึ่ง เมื่อทราบถึงกรรมสิทธิ์และสิทธิครอบครองในที่ดินตามหลักเกณฑ์ที่กล่าวไว้แล้วก็สามารถทราบถึงเจ้าหน้าที่และอำนาจในการระวางซีแนวเขตที่ดินโบราณสถานด้วยในแนวทางเดียวกัน ซึ่งโดยกฎหมายแล้ว การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานไม่ใช่การยึดที่ดินมาเป็นของกรมศิลปากร ดังนั้นการระวางซีแนวเขตจึงควรให้เจ้าของกรรมสิทธิ์หรือผู้มีสิทธิครอบครองแล้วแต่กรณีเป็นผู้นำซี โดยกรมศิลปากรจะเป็นเพียงให้คำแนะนำในด้านวิชาการและโบราณคดีเท่านั้น เว้นแต่ที่ดินนั้นกรมศิลปากรได้ขอทำความตกลงกับกระทรวงการคลังเข้าใช้ประโยชน์ในที่ดินนั้น ก็มีอำนาจซีแนวเขตตามหนังสือสำคัญหรือแนวโบราณสถานที่เป็นจริงได้ แต่ก็ควรให้กระทรวงการคลังร่วมซีแนวเขตด้วย หรือในกรณีที่เป็นหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงที่ใช้เพื่อประโยชน์ในราชการกรมศิลปากร กรมศิลปากรก็มีอำนาจซีแนวเขตตามภาพจำลองบริเวณที่ดินได้แต่ก็ควรให้กรมธนารักษ์ร่วมซีแนวเขตด้วยเพราะกรมธนารักษ์เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ เช่น ที่ดินบริเวณเมืองอุทอง ซึ่งมีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงใช้ในราชการกรมศิลปากร แต่ก็ตกเป็นที่ราชพัสดุด้วยตามพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ลงวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2464 ซึ่งกำหนดให้นำไปขึ้นทะเบียนราชพัสดุไว้ทางกระทรวงการคลังและเป็นที่ยุติตาม พ.ร.บ. ที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518 ด้วย

ภาคผนวก ค

หลักเกณฑ์ในการอนุรักษ์

ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.2528

เนื่องด้วยกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ควบคุม ดูแล รักษา โบราณสถานอันเป็นสมบัติและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ ดังนั้น เพื่อให้การอนุรักษ์โบราณสถานเป็นไปด้วยความถูกต้องทั้งทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี รวมทั้งให้มีความสัมพันธ์กับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 10 และมาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 จึงออกระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528”

ข้อ 2 ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับ ตั้งแต่วันที่ประกาศเป็นต้นไป

ข้อ 3 ในระเบียบนี้

(1) “การอนุรักษ์” หมายความว่า การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย

ก. การสงวนรักษา หมายถึง การดูแล รักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

ข. การปฏิสังขรณ์ หมายความว่า การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

ค. การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซม และปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิม และสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

(2) “โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี และให้หมายรวมถึง ศิลปวัตถุที่ติดตั้งประจำที่อสังหาริมทรัพย์นั้นด้วย

(3) “คณะกรรมการ” หมายความว่า คณะบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่พิจารณา ควบคุมดูแล การอนุรักษ์โบราณสถาน

ข้อ 4 ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานใดๆ ต้องปฏิบัติดังนี้

(4.1) ทำการสำรวจศึกษาสภาพเดิม และสภาพปัจจุบันของโบราณสถานทั้งด้านประวัติ การก่อสร้าง และอนุรักษ์ซึ่งรวมถึงรูปทรงสถาปัตยกรรม การใช้วัสดุ และสภาพความเสียหายที่ปรากฏอยู่ โดยการทำเป็นเอกสาร บันทึกภาพ และทำแผนผังเขียนรูปแบบไว้โดยละเอียด เพื่อให้เป็นข้อมูลสำหรับนำมาประกอบการพิจารณาทำโครงการอนุรักษ์ และเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ต่อไป

(4.2) ทำโครงการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยพิจารณาว่าโบราณสถานนั้นมีคุณค่าและลักษณะความเด่นในด้านใดบ้าง อาทิเช่น ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี จิตรกรรม ประติมากรรมหรือสถาปัตยกรรม ฯลฯ เป็นต้น แล้ววางแผนรักษาคคุณค่า และความสำคัญที่เด่นที่สุดเป็นหลักไว้ แต่ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงคุณค่า และความสำคัญในด้านที่รองลงด้วย

(4.3) พิจารณาก่อนว่าโบราณสถานนั้นๆ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาแล้วหรือไม่เพียงใด หากได้ถูกแก้ไขและส่วนแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้นทำให้คุณค่าของเดิมเสียไป ควรพิจารณารื้อสิ่งที่แก้ไขเพิ่มเติมออก และบูรณะให้เหมือนเดิม

ข้อ 5 การอนุรักษ์โบราณสถานใดๆ ก็ตาม จะต้องคำนึงถึงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมโดยรอบโบราณสถานนั้นด้วย สิ่งใดที่จะทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ ให้ดำเนินการปรับปรุงให้เหมาะสมด้วย

ข้อ 6 โบราณสถานที่มีการอนุรักษ์โดยมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขมาก่อนแล้ว จะต้องพิจารณาศึกษาให้ละเอียดว่าได้บูรณะแก้ไขมาแล้วกี่ครั้ง ผิดถูกอย่างไร ระยะเวลาานานเท่าใด การอนุรักษ์ใหม่ที่จะทำนี้ไม่จำเป็น จะต้องใช้แบบใดแบบหนึ่งเสมอไป แต่ให้พิจารณาเลือกแบบที่เหมาะสมที่สุดเป็นหลักในการอนุรักษ์ เพื่อให้โบราณสถานนั้นมีคุณค่าและความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้ จะต้องทำเป็นหลักฐานแสดงให้ปรากฏถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไขจะด้วยวิธีการบันทึกเป็นเอกสาร เขียนแบบไว้ ทำหุ่นจำลอง หรือโดยวิธีการอนุรักษ์ก็ได้

ข้อ 7 โบราณสถานที่มีคุณค่าความสำคัญเยี่ยมยอด ควรทำแต่เพียงเพิ่มความมั่นคงแข็งแรง หรือสงวนรักษาไว้เท่านั้น

ข้อ 8 การนำวิธีการและเทคนิคฉบับใหม่มาใช้งานในการอนุรักษ์ เพื่อความมั่นคงแข็งแรงจะต้องมีการศึกษาและทดลองจนได้ผลเป็นที่พอใจแล้ว จึงจะนำมาใช้ได้ โดยไม่ทำให้โบราณสถานนั้นเสื่อมคุณค่าไป

ข้อ 9 การต่อเติมเพื่อความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน ควรทำเท่าที่จำเป็นให้ดูเรียบง่าย และมีลักษณะกลมกลืนกับของเดิม

ข้อ 10 ในกรณีที่จะต้องทำขึ้นส่วนของโบราณสถาน ที่ขาดหายไปขึ้นใหม่เพื่อรักษาคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และให้การอนุรักษ์โบราณสถานนั้นสามารถดำเนินการได้ต่อไป การทำขึ้นส่วนขึ้นใหม่ นั้นอาจทำได้โดยวิธีการออกแบบที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการทำขึ้นใหม่ จะด้วยวิธีการใช้วัสดุต่างๆ กัน การใช้สีต่างกัน หรือการทำพื้นผิวให้ต่างกับของเดิมก็ได้ แต่ต้องเป็นไปในลักษณะที่มีความกลมกลืนกับของเดิม

ข้อ 11 การอนุรักษ์ขึ้นส่วนที่มีคุณค่าเยี่ยมยอดทางจิตรกรรม ประติมากรรม และโบราณวัตถุ ซึ่งติดหรืออยู่ประจำโบราณสถานนั้นๆ ทำได้แต่เพียงการสงวนรักษา หรือเพิ่มความมั่นคงแข็งแรงขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อคุณค่าของเดิมให้ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด ยกเว้นปูชนียวัตถุที่มีการเคารพบูชาสืบเนื่องมาโดยตลอด และได้รับการพิจารณาเห็นชอบจากคณะกรรมการแล้ว

ข้อ 12 ซากโบราณสถานควรอนุรักษ์โดยการรวบรวมขึ้นส่วนต่างๆ ที่มีผู้มาประกอบขึ้นไว้ให้เหมือนเดิม หรืออาจจะเป็นเพียงการรวบรวมขึ้นส่วนต่างๆ มาประกอบขึ้นไว้เป็นบางส่วน สำหรับขึ้นส่วนที่ขาดหายไปซึ่งจำเป็นในการสงวนรักษานั้น ก็อาจทำเพิ่มขึ้นใหม่ได้

ข้อ 13 การอนุรักษ์ซากโบราณสถาน ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีนั้น ทำได้โดยรักษาไว้ตามสภาพเดิมหลังการขุดแต่ง แต่ต้องป้องกันมิให้เสียหายต่อไปด้วยวิธีที่ไม่ทำให้โบราณสถานเสียคุณค่า

ข้อ 14 โบราณสถานที่เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชา ซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดีของประชาชนโดยทั่วไป จะต้องบูรณะไว้โดยไม่มีการแก้ไข เปลี่ยนแปลง ลักษณะสีและทรวดทรง ซึ่งจะทำให้โบราณสถานนั้นหมดคุณค่า หรือเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ไป

ข้อ 15 เพื่อป้องกันมิให้ขึ้นส่วนของโบราณสถานที่มีคุณค่าทางศิลปะ ซึ่งรวมถึงประติมากรรม จิตรกรรม และศิลปกรรม เกิดการชำรุดเสียหาย หรือถูกโจรกรรม จะต้องนำขึ้นส่วนนั้นมาเก็บรักษาไว้ในสถานที่อันปลอดภัยและถูกต้องตามกฎหมาย พร้อมทั้งทำแบบจำลองให้เหมือนของเดิมไปประกอบไว้ในที่โบราณสถานนั้นแทน ซึ่งวิธีการนี้จะปฏิบัติได้ก็เมื่อไม่สามารถรักษาได้โดยวิธีอื่นแล้ว

ข้อ 16 โบราณสถานใดที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่จะกระทำการอนุรักษ์โดยการเสริมสร้างหรือต่อเติมสิ่งที่เป็นขึ้นใหม่ก็ได้เพื่อความเหมาะสม ทั้งนี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องทำให้เหมือนของเดิมทีเดียว แต่สิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้นจะต้องมีลักษณะกลมกลืนและไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้นๆ

ข้อ 17 โบราณสถานต่างๆ ที่ขึ้นทะเบียนแล้ว และยังไม่ขึ้นทะเบียน จะต้องมีการบำรุงรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงแข็งแรง สวยงามอยู่เสมอ

ข้อ 18 กรณีที่โบราณสถานต่างๆ ทั้งที่ขึ้นทะเบียนแล้ว และยังไม่ขึ้นทะเบียน จะต้องมีการบำรุงรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงแข็งแรง สวยงามอยู่เสมอ

ข้อ 19 ในบางกรณีจะต้องดำเนินการติดต่อของความร่วมมือกับหน่วยราชการอื่นหรือสถาบันเอกชน ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบ หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติ

ข้อ 20 งานทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์หรือการขุดค้น จะต้องทำรายงานในรูปของการวิเคราะห์และวิจัย โดยมีภาพประกอบซึ่งเป็นภาพถ่ายและภาพถ่าย และต้องรายงานสิ่งที่ได้ปฏิบัติทุกขั้นตอนโดยละเอียด เช่น งานแผ้วถาง การจัดบริเวณ งานเสริมความมั่นคงขึ้นส่วนต่างๆ ฯลฯ เป็นต้น และการบันทึกรายงานนี้จะต้องเก็บรักษาไว้ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ข้อ 21 ให้อธิบดีกรมศิลปากร รักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

ประกาศ ณ วันที่ 19 สิงหาคม 2528

ทวีศักดิ์ เสนาณรงค์

อธิบดีกรมศิลปากร

ภาคผนวก ง

กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง ควบคุมการก่อสร้างอาคาร พ.ศ. 2523

หมวด 1 วิเคราะห์ศัพท์

ข้อ 4 ในข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครนี้

(2) “ห้องแถว” หมายความว่า อาคารที่พักอาศัยหรืออาคารพาณิชย์ ซึ่งปลูกสร้างติดต่อกันเป็นแถวเกินสองห้อง และประกอบด้วยวัสดุไม้ทนไฟเป็นส่วนใหญ่

(3) “ตึกแถว” หมายความว่า อาคารที่พักอาศัยหรืออาคารพาณิชย์ ซึ่งปลูกสร้างติดต่อกันเป็นแถวเกินสองห้อง และประกอบด้วยวัสดุทนไฟเป็นส่วนใหญ่

หมวด 4 ลักษณะอาคารต่าง ๆ

ข้อ 24 ห้องแถวและตึกแถว ต้องมีความกว้างจากเส้นกึ่งกลางของผนังด้านหนึ่งไปยังเส้นกึ่งกลางของผนังอีกด้านหนึ่งไม่น้อยกว่า 3.50 เมตร ความลึกของห้องต้องไม่น้อยกว่า 3.50 เมตร และต้องมีประตูหรือทางให้คนเข้าออกได้ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ในกรณีที่เป็นตึกแถว ผนังต้องทำด้วยวัสดุถาวรและวัสดุทนไฟ ถ้าก่อด้วยอิฐหรือคอนกรีตไม่เสริมเหล็กหรือวัสดุทนไฟอย่างอื่น ผนังนี้ต้องหนาไม่น้อยกว่า 10 ซม.

ห้องแถวและตึกแถวซึ่งปลูกสร้างติดต่อกันเป็นแนวยาว ให้มีผนังกันไฟหนาไม่น้อยกว่า 20 เซนติเมตร ตั้งแต่ระดับพื้นดินขึ้นไปสูงเหนือหลังคาอาคารไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตร ทุกระยะไม่เกินห้าห้อง และในกรณีที่ห้องแถวหรือตึกแถวดังกล่าวปลูกสร้างในแนวเดียวกัน ไม่ว่าจะ เป็นโครงสร้างเดียวกันหรือต่างโครงสร้างกันและไม่ว่าจะเป็นของเจ้าของเดียวกันหรือไม่ ให้เว้นระยะห่างระหว่างห้องไม่น้อยกว่า 4.00 เมตร โดยไม่มีสิ่งกีดขวางและปกคลุมทุกระยะยี่สิบห้องที่ติดกัน

ตึกแถวที่สูงสามชั้น ต้องมีพื้นที่ชั้นสองหรือชั้นสามสร้างด้วยวัสดุทนไฟชั้นใดชั้นหนึ่งเป็นอย่างน้อย ถ้าสูงเกินสามชั้นต้องสร้างพื้นด้วยวัสดุทนไฟทุกชั้น

ข้อ 30 การปลูกสร้างโดยต่อเติมหรือดัดแปลงอาคารดังต่อไปนี้ จะต้องได้รับอนุญาตก่อน คือ

(1) เพิ่มชั้นหรือขยายพื้นที่ชั้นหนึ่งชั้นใดรวมตั้งแต่หกตารางเมตรขึ้นไป

(2) เปลี่ยนหลังคาหรือขยายหลังคาให้ปกคลุมเนื้อที่มากขึ้นกว่าเดิม อันเป็นการเพิ่มน้ำหนักแก่หลังคาเดิมเกินร้อยละสิบ

(3) เพิ่มหรือลดจำนวนเสาหรือคาน

(4) เปลี่ยนเสา คาน บันได ผนัง หรือเพิ่มผนังหรือส่วนประกอบอื่น อันเป็นการเพิ่มน้ำหนักแก่อาคารเดิมเกินร้อยละสิบ

หมวด 5 ส่วนต่าง ๆ ของอาคาร

ข้อ 32 ห้องนอนหรือห้องที่ใช้เป็นที่พักอาศัยในอาคาร ให้มีช่องประตูและหน้าต่างเป็นเนื้อที่รวมกันไม่น้อยกว่าร้อยละสิบของพื้นที่ของห้องนั้น โดยไม่รวมนับส่วนประตูหรือหน้าต่างอันติดต่อกับห้องอื่น

ข้อ 35 ระยะตั้งระหว่างพื้นถึงเพดาน ยอดฝาหรือยอดผนังของอาคารตอนต่ำสุดต้องไม่ต่ำกว่าที่กำหนดไว้ตามตารางต่อไปนี้

ประเภทการใช้อาคาร	มีระบบปรับอากาศ	ไม่มีระบบปรับอากาศ
ห้องแถว ตึกแถว		
ชั้นล่าง	3.50 เมตร	3.50 เมตร
ตั้งแต่ชั้นสองขึ้นไป		
ห้องเก็บสินค้าหรือประกอบการค้า	3.00 เมตร	3.50 เมตร
ห้องพักอาศัย	2.40 เมตร	3.00 เมตร

สำหรับห้องที่มีการสร้างพื้นระหว่างชั้นของอาคารต้องมีความสูงจากระดับบนของพื้นห้องถึงระดับต่ำสุดของเพดานไม่ต่ำกว่า 5.00 เมตร โดยพื้นระหว่างชั้นของอาคารดังกล่าวต้องมีความสูงจากระดับของพื้นห้องไม่ต่ำกว่า 2.25 เมตร และต้องมีเนื้อที่ไม่เกินร้อยละยี่สิบห้าของพื้นที่ทั้งหมดของห้องและต้องมีเนื้อที่ไม่เกินร้อยละยี่สิบห้าของพื้นที่ทั้งหมดของห้องนั้นๆ ห้ามกั้นริมของพื้นระหว่างชั้นสูงเกิน 90 เซนติเมตร เว้นแต่กรณีที่มีการจัดระบบการปรับอากาศ

ข้อ 40 บันไดสำหรับอาคารที่พักอาศัยต้องทำขนาดกว้างไม่น้อยกว่า 90 เซนติเมตร ช่วงหนึ่งสูงไม่เกิน 3.00 เมตร ลูกตั้งสูงไม่เกิน 20 เซนติเมตร และลูกนอนกว้างไม่น้อยกว่า 22 เซนติเมตร

ข้อ 42 บันไดซึ่งมีช่วงระยะสูงกว่าที่กำหนดไว้ ให้ทำที่พักมีขนาดกว้างยาวไม่น้อยกว่าส่วนกว้างของบันไดนั้น ถ้าตอนใดต้องทำเสียมมีบันไดเวียน ส่วนแคบที่สุดของลูกนอนต้องกว้างไม่น้อยกว่า 10 เซนติเมตร

หมวด 6 กำลังวัตถุและน้ำหนักบรรทุก

ข้อ 62 หน่วยรับน้ำหนักบรรทุกของอาคารประเภทต่างๆ นอกเหนือจากน้ำหนักของตัวอาคารหรือส่วนของเครื่องจักรหรืออุปกรณ์อย่างอื่นที่แนบชัด ให้คำนวณเป็นประมาณเฉลี่ยไม่ต่ำกว่าอัตราดังต่อไปนี้

ประเภทการใช้อาคาร	น้ำหนักบรรทุกเป็นกิโลกรัมต่อตร.ม.
4. ห้องแถว ตึกแถว อาคารชุด หอพัก โรงแรม และ ห้องคนใช้พิเศษของโรงพยาบาล	200

หมวด 7 แนวอาคารและระยะต่าง ๆ

ข้อ 69 ห้ามมิให้บุคคลใดปลูกสร้างอาคารหรือส่วนของอาคารยื่นออกมาในหรือเหนือทางหรือที่ดินสาธารณะ

ข้อ 70 ตึกแถว ห้องแถว อาคารพาณิชย์ โรงงานอุตสาหกรรม และอาคารสาธารณะ ที่ได้รับแนวห่างจากเขตทางสาธารณะไม่เกิน 2.00 เมตร ห้องกันสาดของพื้นชั้นแรกต้องสูงจากระดับทางเท้าที่กำหนด 3.25 เมตร ระเบียงด้านหน้าอาคารมิได้ตั้งแต่ระดับพื้นชั้นที่สามขึ้นไปและยื่นได้ไม่เกินส่วนยื่นสถาปัตยกรรม ห้ามระบายน้ำจากกันสาดด้านหน้าอาคารและจากหลังคา ลงในที่สาธารณะหรือในที่ดินที่ได้รับแนวอาคารจากเขตทางสาธารณะโดยตรง แต่ให้มีรางระบายหรือท่อระบายรับน้ำจากกันสาดหรือหลังคาให้เพียงพอลงไปถึงพื้นดินแล้วระบายลงสู่ท่อสาธารณะหรือบ่อพัก

อาคารตามวรรคหนึ่งที่ได้รับแนวห่างจากเขตทางสาธารณะเกิน 2.00 เมตร หากมีกันสาดระเบียงหรือส่วนยื่นสถาปัตยกรรมใดยื่นออกมาในระยะ 2.00 เมตร จากเขตทางสาธารณะต้องปฏิบัติตามวรรคแรก

ข้อ 71 ห้ามมิให้ปลูกสร้างอาคารสูงกว่าระดับพื้นดินเกินสองเท่าของระยะจากผนังด้านหน้าของอาคารจดแนวถนนพาดตรงข้าม

ข้อ 72 อาคารปลูกสร้างริมทางสาธารณะที่มีความกว้างไม่ถึง 6.00 เมตร ให้รั้นแนวอาคารห่างจากศูนย์กลางทางสาธารณะอย่างน้อย 3.00 เมตร ตึกแถว ห้องแถว อาคารพาณิชย์ โรงงานอุตสาหกรรม และอาคารสาธารณะที่ปลูกสร้างริมทางสาธารณะที่มีความกว้างตั้งแต่ 10.00 เมตรขึ้นไป ให้รั้นแนวอาคารห่างจากแนวถนนอย่างน้อย 1 ใน 10 ของ ความกว้างของแนวถนน สำหรับริมทางสาธารณะที่กว้างกว่า 20.00 เมตร ให้รั้นแนวอาคารห่างจากแนวถนนอย่างน้อย 2.00 เมตร

ข้อ 73 สำหรับอาคารหลังเดียวกัน ซึ่งมีถนนสองสายขนานอยู่ และถนนสองสายนั้นขนาดไม่เท่ากัน เมื่อส่วนกว้างของอาคารนั้นไม่เกิน 15 เมตร อนุญาตให้ปลูกสร้างสูงได้สองเท่าของแนวถนนที่กว้างกว่าได้ทั้งหลัง สำหรับอาคารหลังเดียวกันซึ่งอยู่ที่มุมถนนสองสายขนาดไม่เท่ากัน อนุญาตให้ปลูกสร้างได้สูงสองเท่าของแนวถนนที่กว้างกว่า ลึกไปตามถนนที่แคบกว่าไม่เกิน 15.00 เมตร อาคารส่วนที่ลึกเกินนั้นให้ถือเกณฑ์ตามข้อ 71

ข้อ 74 อาคารที่ปลูกในที่ดินเอกชนให้ผนังด้านที่มีหน้าต่าง ประตู หรือช่องระบายอากาศอยู่ห่างเขตที่ดินได้ สำหรับชั้นสองลงมาระยะไม่น้อยกว่า 2.00 เมตร สำหรับชั้นสามขึ้นไประยะไม่น้อยกว่า 3.00 เมตร สำหรับอาคารที่มีระเบียงด้านชิดที่ดินเอกชน รัมระเบียงต้องห่างจากเขตที่ดินตามวรรคหนึ่ง

ข้อ 75 อาคารที่ปลูกสร้างชิดเขตที่ดินต่างผู้ครอบครอง อนุญาตให้เฉพาะฝาหรือผนังที่บไม่มีประตู หน้าต่าง และช่องระบายอากาศอยู่ชิดเขตได้พอดี แต่มิให้ส่วนหนึ่งส่วนใดของอาคารรุกล้ำเขตที่ดินข้างเคียง

ตึกแถวที่มีดาดฟ้าสร้างชิดเขต ให้สร้างผนังที่บด้านชิดเขตสูงไม่ต่ำกว่า 1.50 เมตร ในกรณีชายคาอยู่ชิดเขตที่ดินข้างเคียงต้องมีการป้องกันน้ำจากชายคาไม่ให้ไหลตกลงในที่ดินนั้นด้วย

ข้อ 76 อาคารประเภทต่างๆ จะต้องมียี่ว้างอันปราศจากหลังคา หรือสิ่งทีปกคลุมไม่น้อยกว่าส่วนที่กำหนดไว้ดังต่อไปนี้

(1) อาคารที่พักอาศัยแต่ละหลังให้มีที่ยี่ว้างอยู่ 30 ใน 100 ส่วนของพื้นที่

(2) อาคารพาณิชย์ โรงงานอุตสาหกรรม และอาคารสาธารณะซึ่งไม่ได้ใช้เป็นที่พักอาศัยให้มีที่ยี่ว้างอยู่ 10 ใน 100 ส่วนของพื้นที่ แต่ถ้าใช้เป็นที่พักอาศัยด้วยให้มีที่ยี่ว้างอยู่ 30 ใน 100 ส่วนของพื้นที่

(3) ห้องแถว ตึกแถว อาคารพาณิชย์ โรงงานอุตสาหกรรม และอาคารสาธารณะสูงไม่เกินสามชั้น และไม่อยู่ริมทางสาธารณะต้องมีที่ยี่ว้างด้านหน้าของอาคารไม่น้อยกว่า 6.00 เมตร ถ้าสูงเกินสามชั้นต้องมีที่ยี่ว้างด้านหน้าอาคารไม่น้อยกว่า 12.00 เมตร

ในกรณีที่อาคารหันหน้าเข้าหากันให้มีที่ยี่ว้างร่วมกันได้ ในกรณีที่หันหน้าตามกัน ให้มีที่ยี่ว้างด้านหน้าของอาคารแถวหลังเป็นทางเดินหลังอาคารของอาคารแถวหน้าด้วย

(4) ห้องแถว ตึกแถว อาคารพาณิชย์ โรงงานอุตสาหกรรม และอาคารสาธารณะ จะต้องมียี่ว้างโดยปราศจากสิ่งปกคลุมเป็นทางเดินหลังอาคารได้ถึงกัน กว้างไม่น้อยกว่า 2.00 เมตร โดยให้แสดงเขตดังกล่าวให้ปรากฏด้วยในกรณีที่อาคารหันหลังเข้าหากัน จะต้องเว้นทางเดินด้านหลังไม่น้อยกว่า 4.00 เมตร

(5) ห้องแถว ตึกแถว และอาคารพาณิชย์ ที่ตั้งอยู่มุมถนนสองสายตัดกัน และมีทางออกสู่ด้านหน้าทั้งสองสายในระยะไม่เกิน 15.00 เมตร จากมุมถนนสองสาย หรือตั้งอยู่ริมทางสาธารณะสองสายขนานอยู่ทางสายใดสายหนึ่งกว้างไม่น้อยกว่า 10.00 เมตร ทางขนานกันนั้นห่างจากกันไม่เกิน 15.00 เมตร และได้รั้นแนวอาคารตามข้อ 72 แล้ว จะไม่มีที่ยี่ว้างหรือทางเดินหลังอาคารก็ได้

ข้อ 77 ห้องแถว ตึกแถว และอาคารพาณิชย์ ต้องมีช่องหน้าต่างหรือประตูเปิดสู่ภายนอกได้ไม่น้อยกว่า 20 ใน 100 ส่วนของพื้นที่อาคารทุกชั้น

ช่องหน้าต่างหรือประตูเปิดสู่ภายนอก หมายถึง ช่องเปิดของผนังด้านหน้าทางสาธารณะหรือด้านที่ห่างที่ดินเอกชน สำหรับอาคารชั้นสองลงมาไม่น้อยกว่า 2.00 เมตร สำหรับชั้นสามขึ้นไปไม่น้อยกว่า 3.00 เมตร

หมวด 8 การสุขาภิบาล

ข้อ 88 อาคารที่บุคคลอาจเข้าพักอาศัยหรือใช้สอยได้ ให้มีเครื่องสุขภัณฑ์ไว้ตามจำนวนอันสมควร แต่ต้องไม่น้อยกว่าอัตราที่กำหนดไว้ต่อไปนี้

ประเภทอาคาร	ส้วม	ที่ปัสสาวะ	อ่างล้างหน้า
อาคารชุดต่อหนึ่งหน่วย	1	-	1
ห้องแถว ตึกแถว สูงไม่เกิน 3 ชั้นต่อ 1 คูหา	1	-	1
ตึกแถวสูงเกิน 3 ชั้นต่อ 1 คูหา	2	1	1

ข้อ 89 ห้องส้วมต้องมีขนาดเนื้อที่ภายในไม่น้อยกว่า 0.90 ตร.ม. และต้องมีความกว้างภายในไม่น้อยกว่า 0.90 เมตร ถ้าเป็นห้องอาบน้ำต้องมีเนื้อที่ภายในไม่น้อยกว่า 1.50 ตร.ม. มีลักษณะที่จะรักษาความสะอาดได้ง่าย และต้องมีช่องระบายอากาศไม่น้อยกว่าร้อยละสิบของพื้นที่ห้องหรือมีพัดลมระบายอากาศ

ข้อ 90 ส้วมต้องเป็นชนิดชำระสิ่งปฏิกูลด้วยน้ำลงบ่อเกรอะ บ่อซึม การสร้างส้วมภายในระยะ 20.00 เมตร จากเขตคูคลองสาธารณะ ต้องสร้างเป็นส้วมถึงเก็บชนิดน้ำซึมไม่ได้

ตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ 116 (พ.ศ.2535) ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 ข้อที่ 7 ว่าด้วยการใช้ประโยชน์ที่ดินตามแผนผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน 18 แสดงให้เห็นว่า ที่ดินริมถนนเจริญกรุงตั้งแต่สะพานมอญถึงสะพานดำรงสถิตย์นั้น กำหนดไว้เป็นสีครีม (ตามแผนผัง) ให้เป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรม และ ข้อที่ 19 ว่าด้วยที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย ให้ใช้ประโยชน์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ยุคสหกรรมหัตถกรรม การท่องเที่ยว พาณิชยกรรม การอยู่อาศัย สถาบันราชการ การสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ที่ดินประเภทนี้ห้ามใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อกิจการตามที่กำหนด ดังต่อไปนี้

- (1) การประกอบกิจการประเภทอาคารขนาดใหญ่
- (2) โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรม
- (3) สถานบริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการ
- (4) โรงงานตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน
- (5) คลังสินค้า
- (6) คลังเชื้อเพลิงเพื่อการขายส่ง
- (7) สถานที่บรรจุก๊าซและสถานที่เก็บก๊าซ ตามกฎหมายว่าด้วยการบรรจุก๊าซปิโตรเลียมเหลว
- (8) คลังวัตถุระเบิดหรือวัตถุมีพิษ
- (9) เลี้ยงม้า โค กระบือ สุกร แพะ แกะ ห่าน เป็ด ไก่ ู งู จระเข้ หรือสัตว์ป่าตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า เพื่อการค้าหรือโดยก่อเหตุรำคาญ
- (10) ไซโลเก็บผลิตผลการเกษตร
- (11) สุสานหรือฌาปนสถาน เว้นแต่การก่อสร้างแทนฌาปนสถานที่มีอยู่เดิม
- (12) กำจัดมูลฝอย
- (13) ซ้ำขายเศษวัสดุ

นอกจากนี้ กฎกระทรวงข้อ 7 ว่าด้วยการใช้ประโยชน์ที่ดิน กำหนดส่วนที่ดินริมถนนเจริญกรุงตั้งแต่สะพานดำรงสถิตย์ถึงถนนตก เป็นที่กำหนดไว้เป็นสีแดง ให้เป็นที่ดินประเภทพาณิชยกรรม ดังข้อ 11 ที่ดินประเภทพาณิชยกรรม ให้ใช้ประโยชน์เพื่อพาณิชยกรรม สถาบันราชการ การสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเป็นส่วนใหญ่ สำหรับการในพื้นที่เพื่อกิจการอื่นให้ใช้เพิ่มได้อีกไม่เกินร้อยละ 10 ของที่ดินประเภทนี้ในแต่ละบริเวณ ที่ดินประเภทนี้ห้ามใช้ประโยชน์ในที่ดินเพื่อกิจการตามที่กำหนด ดังต่อไปนี้ 19

- (1) โรงงานทุกประเภท เว้นแต่โรงงานที่ประกอบกิจการเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบริการ โรงงานที่ประกอบกิจการเกี่ยวกับอุตสาหกรรมในครอบครัว โดยไม่ก่อเหตุรำคาญหรือไม่เป็นมลพิษต่อชุมชนหรือสิ่งแวดล้อม
- (2) คลังเชื้อเพลิงเพื่อการขายส่ง
- (3) สถานที่บรรจุก๊าซและสถานที่เก็บก๊าซ ตามกฎหมายว่าด้วยการบรรจุก๊าซปิโตรเลียมเหลว แต่ไม่หมายความรวมถึงร้านจำหน่ายก๊าซ
- (4) คลังวัตถุระเบิดหรือวัตถุมีพิษ
- (5) เลี้ยงม้า โค กระบือ สุกร แพะ แกะ ห่าน เป็ด ไก่ งู จระเข้ หรือสัตว์ป่าตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า เพื่อการค้าหรือโดยก่อเหตุรำคาญ
- (6) สุสานหรือฌาปนสถาน เว้นแต่การก่อสร้างแทนฌาปนสถานที่มีอยู่เดิม
- (7) กำจัดมูลฝอย

ตามกฎหมายกระทรวงข้อ 7 ยังแสดงถึงที่ดินริมถนนเจริญกรุงบริเวณถนนตกถึงริมแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก ตามข้อ 10 ให้ใช้ประโยชน์เพื่อการอยู่อาศัย สถาบันราชการ การสาธารณูปโภคและสาธารณูปการเป็นส่วนใหญ่ สำหรับการในพื้นที่เพื่อกิจการอื่นให้ใช้เพิ่มได้อีกไม่เกินร้อยละ 10 ของที่ดินประเภทนี้ในแต่ละบริเวณ ที่ดินประเภทนี้ห้ามใช้ประโยชน์ในที่ดินเพื่อกิจการตามที่กำหนด ดังต่อไปนี้

- (1) โรงงานทุกประเภท เว้นแต่โรงงานที่ประกอบกิจการเกี่ยวกับอุตสาหกรรมบริการ โรงงานที่ประกอบกิจการเกี่ยวกับอุตสาหกรรมในครอบครัว โดยไม่ก่อเหตุรำคาญหรือไม่เป็นมลพิษต่อชุมชนหรือสิ่งแวดล้อม
- (2) คลังสินค้า
- (3) คลังเชื้อเพลิงเพื่อการขายส่ง
- (4) สถานที่บรรจุก๊าซและสถานที่เก็บก๊าซ ตามกฎหมายว่าด้วยการบรรจุก๊าซปิโตรเลียมเหลว แต่ไม่หมายความรวมถึงร้านจำหน่ายก๊าซ
- (5) คลังสินค้าระเบิดหรือวัตถุมีพิษ
- (6) เลี้ยงม้า โค กระบือ สุกร แพะ แกะ ห่าน เป็ด ไก่ งู จระเข้ หรือสัตว์ป่าตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า เพื่อการค้าหรือโดยก่อเหตุรำคาญ
- (7) ไซโลเก็บผลผลิตผลการเกษตร
- (8) สุสานหรือฌาปนสถาน เว้นแต่การก่อสร้างแทนฌาปนสถานที่มีอยู่เดิม
- (9) กำจัดมูลฝอย
- (10) สวนสนุก
- (11) ซ้อมชายเคหะวัตถุ

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย